



Zevenhuizer Verlaat Zevenhuizen Sluis

Bouwhistorische verkenning

BAAC Rapport B-22.0514



Auteur:



ISSN: 1873-9350

Redactie: [REDACTED] J
Veldwerk: [REDACTED] J
Teksten: [REDACTED] J
Waardering: [REDACTED] J
[REDACTED] J
[REDACTED] J

DATUM VELDWERK 25 november 2022
DATUM CONCEPT 19 december 2022
DATUM DEFINITIEF 7 maart 2023

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en/of BAAC bv.

BAAC
Bureau voor archeologie en bouwhistorie
Graaf van Solmsweg 103, 5222 BS 's-Hertogenbosch.
Tel.: (073) 61 36 219 E-mail: denbosch@baac.nl

1

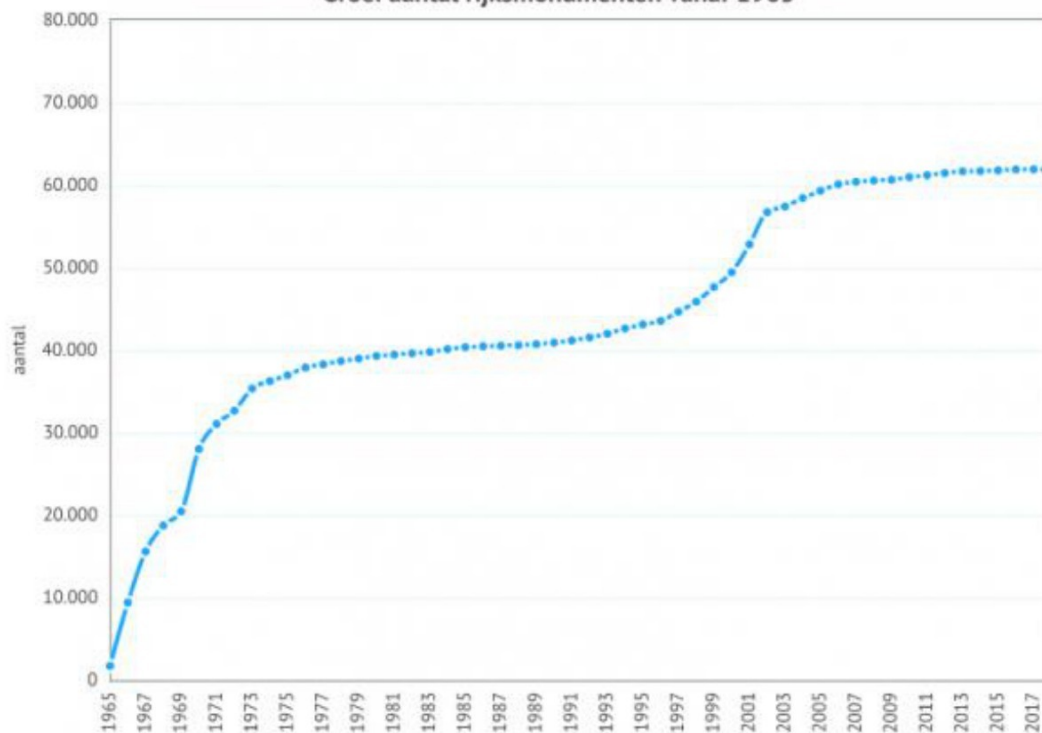
Inleiding

1.1 Het belang van monumenten

Sleutelbegrip in iedere bouwhistorische verkenning, is het begrip monumentwaarde. In deze eerste paragraaf zal dit begrip worden verklaard en de betekenis ervan worden uitgelegd.

Het woord *Monument* is afgeleid van het Latijnse woord *Monumentum*, waarmee datgene wordt bedoeld, dat doet herinneren.¹ In de oudheid gaat het dan hoofdzakelijk om objecten die opzettelijk gemaakt werden om iemand of een gebeurtenis in herinnering te brengen; een grafmonument of een overwinningsmonument. In de Nederlandse taal wordt het woord monument in ieder geval in de zestiende eeuw al gebruikt. Het is in die tijd een aanduiding van schriftelijke getuigenissen en documenten, opgeschreven herinneringen.² In latere eeuwen raakt de term in zwang voor sinds lange tijd bestaande bouwwerken, gebouwen die herinneren aan de samenleving van weleer. Het zijn gebouwen met een belangrijke historische functie of die exemplarisch zijn voor een indrukwekkend architectonisch tijdsbeeld. Gaandeweg de negentiende eeuw ontstaat daarbij de woordafleiding monumentaal, die aanvankelijk niet zozeer betrekking heeft op de herinnering, als wel op de omvang van nieuw te realiseren gebouwen en bouwdelen. De reden daarvan is vermoedelijk dat monumenten in vroegere tijd vrijwel per definitie groots en indrukwekkend waren. Later neemt de huidige definitie de overhand.

Groei aantal rijksmonumenten vanaf 1965



Bron: RCE - Monumentenregister

¹ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/monument>.

² M. Philippa e.a., *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, 4 delen, Amsterdam 2003-2009.

Een monument is in de monumentenwet van 1961 gedefinieerd als een ten minste 50 jaar oud werk, dat van algemeen belang is vanwege de schoonheid, de betekenis voor de wetenschap of de volkskundige waarde. De term schoonheid is daarbij een opvallend, subjectief criterium, dat niet los kan worden gezien van de algemeen geaccepteerde architectonische traditie (in publicaties) en de hedendaagse tijdsgeest. Dat laatste besef zorgde er in 1988, bij de vernieuwing van de monumentenwet, mede voor dat de voorwaarde van een halve eeuw ouderdom werd geschrapt. In de Erfgoedwet van 2016 wordt een monument gedefinieerd als een onroerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed.³ De aanwijzing van monumenten is decennialang primair de taak van het rijk geweest. Sinds de decentralisatie van de monumentenzorg in 1988, is die verantwoordelijkheid geleidelijk aan steeds meer bij lokale overheden (gemeenten) komen te liggen. Sommige gemeenten maakten hier gretig gebruik van, andere gemeenten zien de noodzaak van het aanwijzen van gemeentelijke monumenten tot de dag van vandaag niet in. De aanwijzingsprocedure is in de loop der tijd weinig veranderd. Doorgaans gaat er aan de aanwijzing een inventarisatie- en selectieprocedure vooraf. Slechts zelden wordt er diepgaand onderzoek verricht ten behoeve van de toekenning van de beschermde status.

Het woord *waarde* wordt in het kader van bouwhistorisch onderzoek gelijkgesteld aan *belang* of *betekenis*, waarbij onderscheid zou kunnen worden gemaakt tussen de betekenis voor de mens nu en de betekenis in vroegere tijd. Een waarde is iets waar een persoon of een (deel van een) samenleving betekenis uit put, omwille van een gezamenlijke of individuele identiteit. *Belang* zou etymologisch zijn voortgekomen uit een inspanning, een gevoel of verlangen om iets te bereiken. Uiteraard kennen we het woord waarde ook in economische zin, waarin het in schrift is terug te voeren tot in de tiende eeuw. In een traject van planvorming en plantoetsing is die ogenschijnlijk dubbele betekenis niet altijd even handig, omdat financiële investeringen moeten renderen, en waarde vooral wordt geassocieerd met het maken van winst. Men moet daarbij echter niet vergeten dat de geldelijke waarde in behoorlijke mate wordt bepaald door hoezeer een persoon iets wil hebben (hoeveel betekenis het voor die persoon heeft, het zijn of haar identiteit aanspreekt, is er mede bepalend voor hoeveel die persoon bereid is te betalen).

Monumentwaarde staat gelijk aan de betekenis van historische zaken voor het collectieve geheugen, de herinnering aan de samenleving / maatschappij in een specifieke tijd.

1.2 Het doel van een bouwhistorische verkenning

Het toekennen van de juridische status van monument door de minister (rijksmonument) of door het college van burgemeester en wethouders (gemeentelijk monument), heeft als consequentie dat bij verbouwingen getoetst moet worden of de geplande ingrepen niet te veel ten koste gaan van de monumentale waarde van het gebouw. Doorgaans geschiedt de toekenning van de monumentstatus op grond van een redengevende omschrijving, een document van één of twee pagina's waarin in algemene bewoordingen wordt aangegeven waarom een gebouw de status van monument krijgt toebedeeld. De redengevende omschrijving is vrijwel nooit uitgebreid genoeg om een verbouwplan te kunnen toetsen, om de eenvoudige reden dat de informatie over het gebouw daarvoor in kwantiteit en kwaliteit ontoereikend is. Het college (en in sommige gevallen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) dient zich dus nader te laten informeren. Dat kan door de eigenaar of betrokken architect, maar dat verdient vanuit het oogpunt van objectiviteit doorgaans niet de voorkeur. In die gevallen wordt de eigenaar van het gebouw gevraagd om een bouwhistorische verkenning op te laten stellen door een onafhankelijk opererende marktpartij.

³ *cultureel erfgoed*: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden. (uit: Erfgoedwet 2016)

De bouwhistorische verkenning is dus bedoeld om zowel de eigenaar, de ontwerper als de toetsende instantie te informeren over de bouwgeschiedenis van het gebouw, de object-specifieke eigenschappen van exterieur, interieur en constructies en de monumentale waarden die in het geheel en in de onderdelen waaruit het gebouw is opgebouwd, vertegenwoordigd zijn.

Het college laat zich bij de toetsing van plannen adviseren door de plaatselijke monumentencommissie. Het is echter een vrij hardnekkige misvatting dat een monumentencommissie louter is bedoeld om plannen te beoordelen. Een goede monumentencommissie is een gezelschap professionals dat met de initiatiefnemer voor de ontwikkeling van het monument meedenkt en op grond van hun expertise en ervaring suggesties kan doen die zowel het plan als het monument (de monumentwaarde) ten goede komen. Vrijwel altijd is er sprake van een gemeenschappelijk doel: door een kwalitatief hoogwaardige ingreep het monument voor de lange termijn behouden. De bouwhistorische verkenning draagt hier in hoge mate toe bij, omdat die kennis overdraagt die voor een succesvol bouwplan onontbeerlijk is en de dialoog tussen eigenaar, planvormer en monumentencommissie bevordert (onder andere door een helder definitieapparaat, waardenstellingen en waarderingsplattengronden).

1.3 Bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorici analyseren de constructies, de gevels én het interieur van historische gebouwen. Vormen, materialen en bouwtechnieken hebben veelal tijdsgebonden eigenschappen die door de bouwhistoricus worden herkend. Daardoor wordt het voor de bouwhistoricus mogelijk om inzicht te geven in de wijze waarop het pand werd gebouwd, en hoe het daarna door verbouwingen is getransformeerd in het gebouw zoals dat tegenwoordig is. Het is voor de bouwhistoricus niet zo belangrijk hoe iets er uit ziet, als wel waarom iets er uit ziet zoals het er uit ziet, waarbij de kernvraag doorgaans luidt: "Hoe werd dit gemaakt en waarom maakte men het zo?". Vermoedelijk wordt er al vanaf dat er monumenten zijn, bouwhistorisch onderzoek verricht. In de moderne tijd gebeurde dit aanvankelijk vooral door architecten (in wording) en door lokale historici. De onderzoekdiscipline kreeg een belangrijke impuls als gevolg van de vele herstel- en restauratievraagstukken die zich tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog aandienen. In die periode kwam er de Tijdelijke Wet Monumentenzorg waarin stond dat onroerende zaken vermeld in de Voorlopige lijst der Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst (1908-1933), niet mochten worden gesloopt of veranderd zonder toestemming van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Het doel van het onderzoek was in die tijd nog louter het vergroten van kennis, en spitte zich vrijwel uitsluitend toe op middeleeuwse bouwkunst. Kennis werd onder andere opgedaan door gebouwen, constructies en bouwsporen in muurwerk in te meten en in (reconstructie)tekeningen uit te werken. In de regel ging het onderzoek gelijk op met archeologisch onderzoek. Niet zelden werd het bouwhistorisch onderzoek in de jaren na de Tweede Wereldoorlog door een archeoloog uitgevoerd.

Een specifieke opleiding tot bouwhistoricus bestond lange tijd niet. Bouwhistorici werden tot ongeveer twintig jaar geleden in de praktijk opgeleid. Een aantal gemeenten bood die mogelijkheid bij hun bouwhistorische diensten. Die opleidingsplaatsen werden doorgaans ingevuld door mensen met een bouwkundige en/of een kunsthistorische opleiding. Technische Universiteiten (met name Delft), gaven de mogelijkheid om te specialiseren in restauratietechniek of bouwhistorie. Pas in 1997 werd in Utrecht gestart met een post-HBO opleiding Bouwhistorie en Restauratie. Het is de tijd waarin ook de eerste Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek worden gepubliceerd. Die richtlijnen werden in 2009 voor het laatst herzien en beschrijven het proces van bouwhistorisch onderzoek en de voorwaarden waaraan een deugdelijk onderzoeksrapport dient te voldoen.

Het doel van het bestuderen van constructies, structuren en afwerkingen is voor de bouwhistoricus primair het vergroten van kennis omtrent het bouwen in het verleden. Die kennis is in brede zin

noodzakelijk om op verantwoorde wijze met gebouwd erfgoed in Nederland om te gaan. Daarbij valt niet alleen te denken aan restauraties, maar ook aan verbouwingen of constructief herstel.

Bouwhistorische kennis zal daarnaast helpen bij het doorgronden van het gebouw. Begrip van hoe een gebouw in het verleden werd ontworpen, welke keuzes er gemaakt werden ten behoeve van de constructie én duiding van de elementen die in en aan het gebouw te vinden zijn, helpen allemaal om de herinnering aan vroegere tijd in leven te houden, voort te laten bestaan. Maar zij kunnen ook helpen om een bouwprogramma op efficiënte wijze tot ontwerp uit te werken.



Vaak blijft bij een verkenning veel voor het oog van de bouwhistoricus verborgen. Links de situatie vóór ontmanteling, rechts na, met een 18^{de}-eeuwse balklaag, een 19^{de}-eeuwse schouw en een voormalige buitengevel (16^{de}-eeuws) met daarin dichtgezette vensteropeningen. Voorbeeld:  in Leiden.

1.4 De beperkingen van een bouwhistorische verkenning

De *bouwhistorische verkenning* wordt in de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek (2009) gedefinieerd als een *bouwhistorische opname op hoofdlijnen*. Voor kleine ingrepen in monumenten kan zo'n verkenning in principe volstaan, maar de beperkingen zijn groot. Zo wordt er doorgaans bij een veldonderzoek ten behoeve van een verkenning geen materiaal verwijderd (er vindt geen licht destructief onderzoek plaats). Dat is een probleem voor kennisvergaring én waardering omdat niet duidelijk wordt of er achter huidige afwerkingen (vloerbedekkingen, muurverf, voorzetwanden, verlaagde plafonds) monumentale afwerkingen schuil gaan. Onder een recente vloerbedekking kunnen oude parketvloeren, geoliede 'kindervoetjes' of terrazzovloeren onopgemerkt blijven. Voorzetwanden kunnen het zicht ontnemen op verborgen paneeldeuren, wandbespanningen, lambriseringen of zelfs muurschilderingen. Schilderingen kunnen overigens ook heel goed schuil gaan achter witte latex of muurverf.⁴

Het is dus goed om hier expliciet vermeld te hebben, dat de waardering die in deze rapportage is opgenomen, louter is gestoeld op de onderzoeksgegevens die tijdens de verkenning konden worden verzameld en die in deze rapportage is gepresenteerd. De kans dat tijdens de verkenning monumentale afwerkingen onopgemerkt zijn gebleven is redelijk groot, vooral bij gebouwen die sinds circa 1980 niet meer ingrijpend zijn verbouwd. Op basis van ervaring ligt rond 1980 het omslagpunt van verbouwen met behoud van oude(re) lagen naar verbouwen na complete ontmanteling tot op casco.

Een bouwhistorische verkenning is een opname op hoofdlijnen (non-destructief) en kent de nodige beperkingen.

Een beperking van de voorliggende verkenning is ook dat het een platte weergave in tekst is, van een ruimtelijke structuur. Voor zowel de auteur als de eigenaar van het gebouw is het vrij eenvoudig

⁴ Onder bouwhistorici wordt ingeschat dat bij een verkenning slechts een tipje van de sluiter van de bouwgeschiedenis wordt opgelicht. Hoe ouder het object, hoe lastiger het vaak is om voldoende kennis te vergaren binnen de kaders van een verkenning.

om de tekst te vertalen naar een drie dimensionaal beeld, voor leden van een monumentencommissie is dat vaak in veel mindere mate het geval. Het is om die reden voor een eigenaar altijd aan te raden om de monumentencommissie in de fase van plantoetsing uit te nodigen voor een rondgang door het gebouw, bij voorkeur ná kennisgeving van de uitkomsten van de bouwhistorische verkenning. In de gevallen dat dat niet tot de mogelijkheden behoort, en er toch behoefte is aan extra verbeelding van het gebouw, kan BAAC de complete fotodocumentatie die tijdens het veldwerk gemaakt is, ter beschikking stellen.

Er is een uitvoerige fotodocumentatie gemaakt ten behoeve van deze rapportage. Niet alle veldfoto's zijn in het rapport opgenomen. De foto's kunnen u digitaal worden toegestuurd. U kunt een verzoek sturen naar: nl

1.5 Monumentwaarde

1.5.1 De toetsingscriteria en toetsingskader

Het bepalen van het belang, de betekenis van een gebouw of object, is inmiddels een primaire taak van de bouwhistoricus. De onderzoeker hanteert daarbij conform de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek (in 2009 uitgegeven in samenwerking tussen de Stichting Bouwhistorie Nederland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) in principe twee criteria, te weten: de mate van authenticiteit en de mate van zeldzaamheid.

De term authentiek is afgeleid van het Latijnse *authenticus*, wat staat voor 'met eigen hand voltrekken', 'uit eerste hand' en vindt haar oorsprong als rechtsterm. Binnen het recht wordt het gebruikt als aanduiding van een oorspronkelijk gegeven, op iets dat als echt is vastgesteld of dat een exacte kopie is van het origineel (dat laatste is interessant met het oog op de duiding van het belang van restauratiefasen die gepaard gaan met grootschalige vernieuwing van substantie). Het ontrafelen van de bouwgeschiedenis gaat altijd gepaard met het bepalen van de mate van oorspronkelijkheid van een gebouw als geheel, alsmede van de onderdelen waaruit het is samengesteld. Het is daarbij goed om te beseffen dat de mate van authenticiteit van ieder monument in meer of mindere mate is aangetast, en dat die aantasting doorgaans groter is dan op het eerste oog wordt ingeschat. Het komt vaak voor dat een historische verbouwing als resultaat zowel een aantasting van een bestaande als een toevoeging van een nieuwe betekenislaag heeft. Dit wordt meestal geduid met de term "historische gelaagdheid", een term die in principe altijd op gespannen voet staat met authenticiteit. Strikt genomen zou van iedere bouwphase afzonderlijk de mate van authenticiteit kunnen worden bepaald. Daaraan kleefde echter als nadeel dat dit relatief gunstig uitpakt voor een recentere verbouwing (waarvan het resultaat mogelijk nog geheel intact is). Authenticiteit is als zuiver toetsingscriterium lastig te implementeren om vier redenen.

De mate van authenticiteit en zeldzaamheid zijn primaire toetsingscriteria.

Ten eerste kan de mate van authenticiteit, of misschien beter de verwachting die we daarbij hebben, niet los worden gezien van de ouderdom van een object of de termijn die is verstreken tussen het ten uitvoer brengen van de bouw en de verbouwing(en) tot aan het moment van toetsing. De mate van authenticiteit van een gebouw uit de jaren zestig is bijna per definitie hoger dan de mate van oorspronkelijkheid van een middeleeuws gebouw. Dat wil niet zeggen dat het jongere gebouw met een hogere mate van authenticiteit ook een hoger erfgoedbelang vertegenwoordigt dan een ouder gebouw dat door de tijd heen vaker zal zijn aangepast aan veranderende omstandigheden in de tijd.

Ten tweede zijn er bouwtypen, boerderijen bijvoorbeeld, waar de continue aanpassing, veelal op meest pragmatische wijze, een essentie van (landelijke) cultuur vormen. De mate van authenticiteit staat hiermee in feite op gespannen voet. Daarop aansluitend, ten derde dus, kan op de mate van authenticiteit niet worden getoetst zonder daarbij het beschouwingsniveau duidelijk aan te geven.

Van een zestiende-eeuwse boerderij zijn de gebinten meestal de enige elementen die terug te voeren zijn op de bouwtijd. De mate van authenticiteit van de gebintconstructie kan daarbij hoog zijn (beschouwingsniveau constructie), maar dat geldt niet voor de mate van authenticiteit van de boerderij als geheel. Wie hier in de zestiende eeuw geboerd heeft, zal bijna niets van de boerderij in huidige hoedanigheid herkennen. Kastelen zijn hiervan ook een voorbeeld, omdat ook dat in essentie aan verandering onderhevige gebouwen zijn, hetzij door factoren van buitenaf (herstellingen na verwoesting), hetzij door factoren vanuit gebruik (aanpassen aan moderne vestingbouwkundige principes). Wellicht is het beter om de mate van authenticiteit per bouwphase uit te splitsen en niet per gebouwonderdeel, waarbij de betekenis van iedere bouwphase in de bouwchronologie uiteen wordt gezet en aangegeven wordt in welke mate de onderdelen behorende bij die bouwphase in authentieke staat verkeren. Daaraan kleven echter ook nadelen, met name ten aanzien van de samenhang tussen de verschillende bouwfasen en de (bouwkundige) logica die doorgaans aan de basis ligt van die samenhang.



De *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek* uit 2009. Te downloaden via: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2009/01/01/richtlijnen-bouwhistorisch-onderzoek>

Als laatste speelt – zoals hierboven al aangegeven – de bepaling van de mate van authenticiteit een ingewikkelde rol, wanneer er sprake is van reconstructief restauratiewerk en restauraties waarbij met behoud van vorm een materiaalsoort (historische substantie) is vernieuwd. Hoe dient de mate van authenticiteit te worden beoordeeld bij een gevel waarvan de achttiende-eeuwse rolvensters zijn vernieuwd door materiaal en vorm exact over te nemen? Conform de definitie van authentiek, kan iets dat exact gelijk is aan het origineel, voor authentiek doorgaan. Kan een exacte kopie van een venster worden bestempeld als authentiek of moeten we hier spreken van een toestand die soortauthentiek is. Wanneer de betekenis van een exacte kopie op grond van toetsing op authenticiteit voor een authentiek venster even groot is als voor een soort- of kopie-authentiek vensters, vervalt de grond om het behoud van het authentieke venster na te streven. Door de eigenaar en de monumentenzorg wordt een vervangend onderdeel doorgaans als een minder grote aantasting geduid dan door een bouwhistoricus, omdat die laatste informatie put uit

karaktereigenschappen (bouw- en bewerkingssporen van het onderdeel) die bij vernieuwing onherroepelijk verloren gaat. In deze rapportage wordt voor dit punt aangaande de authenticiteit dus een zwaardere interpretatie aangehouden dan doorgaans in de bouwpraktijk van architect of monumentenzorger het geval is

De term zeldzaam is in principe vrij eenvoudig te duiden, het geeft aan dat iets weinig voorkomend is. Gewoonlijk wordt er getoetst of een historisch object, of één van de onderdelen waaruit het is samengesteld, in de huidige tijd nog veel of juist weinig voorkomt. Die historische terugblik is echter niet van oudsher met de term zeldzaam verbonden. Het woord zelden werd in de middeleeuwen gebruikt om in de eigen tijd ongewone of wonderlijke zaken of fenomenen te benoemen en groeide in de zestiende eeuw uit tot zeldzaam, nog steeds met dezelfde betekenis. Het zou goed zijn om in bouwhistorische rapporten aan te geven of bepaalde aspecten van een gebouw in de bouwtijd zeldzaam waren (denk daarbij aan atypische constructies of vroege voorbeelden van een bepaald venstertype), óf dat er sprake is van een fenomeen dat juist na verloop van tijd weinig voorkomend is geworden. Denk daarbij aan een negentiende-eeuwse éénkamerwoning. Iets dat in de huidige tijd zeldzaam is, kan in het verleden een veelvoorkomende standaard zijn geweest. Andersom is ook mogelijk.

De relatieve eenvoud van de term zeldzaamheid vertaalt zich niet in een gemakkelijke implementatie tijdens toetsing. Daarbij spelen verschillende factoren een rol. De belangrijkste complicatie is misschien wel dat bij bouwhistorische verkenningen doorgaans wordt volstaan met een zogenaamde interne waardenstelling waarbij het toetsingskader wordt bepaald binnen de scope van het object. Het moge duidelijk zijn dat toetsing op grond van de mate van zeldzaamheid hier tot problemen leidt, omdat zeldzaamheid een breder toetsingskader vereist. In de richtlijnen wordt aangegeven dat een contextuele waardenstelling al heeft plaatsgevonden bij geregistreerde monumenten. Dat impliceert dat rijk en gemeenten hun monumentenbestand als een gebalanceerde collectie hebben ingericht, wat in de praktijk vaker niet dan wel het geval is. Meestal bestaat een monumentenbestand uit een periodiek gevulde hoeveelheid gedateerde redengevende omschrijvingen, vaak op basis van het exterieur en de meest uiteenlopende waarderingsmethodieken. Actualisatie van monumentenbestanden en het opstellen van een collectiebeschrijving met aandacht voor samenhang komt helaas maar zeer sporadisch voor. Ingewikkeld aan de zeldzaamheid is dat die niet los kan worden gezien van ervaring. De mogelijkheden voor onderzoekers om in een kort tijdsbestek een groot referentiekader op te bouwen (heel veel gebouwen te onderzoeken en te zien), zijn beperkt, mede omdat de meeste onderzoeksrapporten met het oog op privacyaspecten niet gepubliceerd worden. Wat zeker ook lastig is, is de geografische begrenzing van het toetsingskader. Moet er in geval van rijksmonumenten landelijk op zeldzaamheid worden getoetst en bij gemeentelijke monumenten en niet monumenten op regionaal of zelfs plaatselijk niveau? Kan er überhaupt wel binnen die kaders worden getoetst? Kwantitatieve gegevens ontbreken veelal. Het ontbreken van goede monumentenbeschrijvingen per gemeente doet zich ook hier voelen, evenals het uitblijven van onderzoekagenda's met daaruit voortvloeiende programma's van eisen. Een expliciete onderzoeksvraag als *hoeveel neorenaissance panden zijn in Eindhoven beschermd?* is in de dagelijkse praktijk een uitzondering.⁵ Het opbouwen van een breed referentiekader wordt ook bemoeilijkt door het uitblijven van specialisatie binnen het bouwhistorische vakgebied. Met name op het punt van de toetsing van de mate van zeldzaamheid zorgt dat voor moeilijkheden. Het is voor iemand die zich specialiseert in Interbellumboerderijen, in kerken uit de wederopbouwperiode of in fabrieksgebouwen veel gemakkelijker om in relatief korte tijd een deugdelijk referentiekader op te bouwen dan voor een bouwhistoricus die door heel het land van een stoomgemaal, naar een schoolgebouw, een woonhuis en een graansilo trekt.

⁵ Onderzoeksvraag in verband met mogelijke verplaatsing van het gemeentelijke monument Aalsterweg 310.

Een bouwhistorische verkenning kent de nodige beperkingen. De monumentwaarde is altijd bepaald op grond van de in de rapportage gepresenteerde onderzoeksgegevens. Het is mogelijk dat bij de verkenning monumentale constructies, elementen en afwerkingen verborgen zijn gebleven achter recente(re) afwerkingslagen.

1.5.2 Waardengradaties

Bij het opstellen van een waardenstelling schrijven de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek* drie categorieën voor: hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De betekenis van die gradaties is nogal abstract beschreven, over de implicaties (consequenties voor de planvormer en plantoetsers) laten de richtlijnen zich niet uit).

- Hoge monumentwaarde wordt omschreven als van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied.
- Positieve monumentwaarde wordt omschreven als van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of het gebied.
- Onder indifferente monumentwaarde dienen volgens de richtlijnen zaken geschaard te worden die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied.

Het onderscheid tussen van cruciaal belang, van belang en van relatief weinig belang, is in de richtlijnen niet gegeven. Er mag vanuit worden gegaan dat de te hanteren toetsingscriteria (de mate van authenticiteit en de mate van zeldzaamheid) een doorslaggevende rol spelen. Zaken die zowel authentiek als zeldzaam zijn, zouden in dat geval in aanmerking komen voor toekenning van hoge monumentwaarde, zaken die niet authentiek en niet zeldzaam zijn vertegenwoordigen dan indifferente monumentwaarde. Dat laat over de zaken met positieve monumentwaarde die wel authentiek maar niet zeldzaam óf wel zeldzaam maar niet authentiek zijn. Dit is ook de basis waarop door BAAC in principe waardengradaties worden toegekend.

In de loop der tijd is onder bouwhistorici de neiging ontstaan om (te) hoog te waarderen, vanwege de 'signaalfunctie' die daarvan uit zou gaan én het veronderstelde effect dat door toekenning van de hoogst mogelijke monumentwaarde, het behoud van monumentale onderdelen van het gebouw, het behoud van dat gebouw het best was gewaarborgd. Neveneffect daarvan is dat het gewicht dat dient te worden toegekend aan zaken die positieve monumentwaarde vertegenwoordigen, onder druk is komen te staan. Debet hieraan is ook dat de richtlijnen niet duidelijk maken wat de praktische implicaties van de waardengradaties voor planvormers en plantoetsers zijn. In de volgende paragraaf proberen we dat te ondervangen door richting te geven aan de omgang met de verschillende waardencategorieën. Hier willen we uiteenzetten dat 'positief' bevestigend is. Het is een "JA, er is sprake van monumentwaarde". Men zou dit als een basiswaarde kunnen omschrijven. De indicator 'hoog' past men doorgaans toe voor zaken die verheffend zijn, die de basis overtreffen. Gesimplificeerd zou men kunnen stellen dat er bij toekenning van hoge monumentwaarde sprake is van een verbijzondering (wederom op grond van de mate van authenticiteit én zeldzaamheid). Het is een "JA, er is sprake van monumentwaarde; dit is bijzonder". Tenslotte is het goed om opgemerkt te hebben dat indifferente monumentwaarde niet hetzelfde is als geen monumentwaarde. De indicator indifferent geeft aan dat de monumentwaarde ondergeschikt is aan de overige monumentale onderdelen van het object. Omdat BAAC van mening is dat er in vrijwel alle panden ook zaken aanwezig zijn die in het geheel geen monumentwaarde vertegenwoordigen (denk aan recente vloerbedekkingen, gipsplafonds, eigentijds meubilair) wordt in de BAAC-rapportages, in afwijking van de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek, de categorie geen monumentwaarde toegevoegd.

Nast de drie in de richtlijnen genoemde waardengradaties, hanteert BAAC de gradatie geen monumentale waarde.

1.6 Implementatie van de resultaten van de bouwhistorische verkenning

1.6.1 De consequenties van de toegekende waarden

De door de bouwhistoricus vervaardigde rapportage met waardering en waardenstellingen kan gebruikt worden door architecten en planontwikkelaars ter inspiratie voor noodzakelijk geachte ontwikkelingen en door overheden en monumentencommissies om de rapporten en verbouwplannen te toetsen. De kennis over het historische bouwen stelt de bouwhistoricus ook in staat om bij objectgericht onderzoek uitspraken te doen ten aanzien van de monumentale waarde, van het object als geheel en van de onderdelen waaruit het is samengesteld. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek* (2009) waarin als toetsingscriteria de mate van authenticiteit en zeldzaamheid zijn genoemd.

- Hoge monumentwaarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied (BAAC associeert dit doorgaans met bijzonder of uitzonderlijk omwille van de hoge mate van authenticiteit en zeldzaamheid).

Voor onderdelen waaraan hoge monumentale waarde is toegekend, geldt dat deze zaken op louter bouwhistorische gronden absoluut behouden dienen te blijven. Omdat er bij het maken van een kwalitatief hoogwaardig plan dat voldoet aan de huidige voorschriften op het gebied van veiligheid, duurzaamheid en functievereisten meer komt kijken dan alleen het bouwhistorische belang, blijkt het in de praktijk niet altijd mogelijk om zaken die hoge monumentwaarde vertegenwoordigen volledig intact te laten. Dit moet echter wel dégelijk het streven zijn van zowel eigenaar, planvormer en toetsende instanties. Met andere woorden: bij zaken die hoge monumentwaarde vertegenwoordigen is het behoud een zéér zwaarwegende factor bij de afweging van algemene belangen (de betekenis van het monument voor de samenleving) tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar. Aanpassingen zijn niet ondenkbaar. In eerste instantie moet dan echter worden gedacht aan aanpassingen die de bestaande monumentwaarde ondersteunen: herstel van details, terugbrengen van oorspronkelijke kleurstellingen, het verwijderen van waarde-verstorende elementen of in bepaalde situaties reconstructie. Indien bij de afweging van alle factoren de conclusie is dat aantasting van delen met hoge monumentwaarde onafwendbaar is, dan geldt dat eigentijdse ingrepen met zorg moeten worden uitgevoerd en dat daarbij de historische toestand van het gebouw maatgevend is. Óf er moet duidelijk aantoonbaar sprake zijn van een duurzame ingreep of toevoeging die het monument een wezenlijk nieuwe betekenislaag geeft die essentieel is voor het voortbestaan van het monument als geheel. Aanpassing van elementen met hoge monumentwaarde kan gevolgen hebben voor de monumentale status van het gebouw als geheel. Bovendien moet, als het onvermijdbaar is dat hoog monumentaal gewaardeerde onderdelen worden aangetast, gezorgd worden voor een deugdelijke bouwhistorische documentatie en ontledend bouwhistorisch onderzoek van de aan te tasten delen. Dit alles conform de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek*.

- Positieve monumentale waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied (BAAC beschouwt dit doorgaans als basiswaarde en kent die toe op grond van hoge mate van authenticiteit óf hoge mate van zeldzaamheid).

Voor onderdelen waaraan positieve monumentale waarde is toegekend, geldt dat er bij het maken van verbouwplannen, vanuit bouwhistorisch oogpunt, gestreefd moet worden naar behoud er van. Het monumentale belang van deze elementen dient zorgvuldig afgewogen te worden tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar en factoren als veiligheid, duurzaamheid en milieuaspecten. Aanpassingen van positief gewaardeerde onderdelen zijn denkbaar wanneer de aard en de monumentale waarde van het geheel blijven bestaan of worden versterkt en er sprake is van het toevoegen van kwaliteit. Substantiële aantasting van positief gewaardeerde onderdelen kan gevolgen hebben voor de monumentstatus van het gebouw.

- Indifferente monumentale waarde: van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object als gevolg van een aantasting van de mate van authenticiteit of de veelvoorkomendheid.

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen zwaarwegende argumenten om het volledige behoud van indifferent gewaardeerde onderdelen na te streven. Wijzigingen behoren doorgaans tot de mogelijkheden, sloop in veel gevallen ook wanneer dat ten goede komt van het behoud van positief en hoog gewaardeerde onderdelen van het gebouw. Reconstructief herstel kan in uitzonderlijke gevallen leiden tot opwaardering van indifferent gewaardeerde onderdelen naar positief (bijvoorbeeld door reconstructie van deuren, vensters en details).

- Geen monumentale waarde

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen argumenten om het behoud van elementen zonder monumentale waarde na te streven. Wijzigingen of zelfs sloop behoren zonder voorbehoud omwille van bouwhistorie of de monumentale status tot de mogelijkheden en kunnen in het geval het verstorende elementen betreffen, zelfs een positief effect hebben op de beleving van de monumentale waarde van het complex als geheel.

1.6.2 Objectiviteit

Omdat de toekenning van monumentwaarde geen exacte wetenschap is, is iedere waardering onderhevig aan subjectiviteit. De mate van authenticiteit is voor een ieder nog wel vrij goed te beoordelen, al speelt wel altijd de vraag op welk niveau er getoetst wordt (op objectniveau, structuurniveau, elementniveau of zelfs afwerkingsniveau) en liggen de verwachtingen ten aanzien van de oorspronkelijkheid bij een wederopbouwproject doorgaans hoger dan bij een woonhuis dat de oorsprong in de zestiende eeuw heeft. Lastiger wordt het al bij de beoordeling van de mate van zeldzaamheid, omdat dit sterk afhangt van het kenniskader waarover de bouwhistoricus beschikt. In de bouwhistorische discipline zijn er maar weinig kwantitatieve gegevens beschikbaar met betrekking tot bouwhistorische zaken.

Bij BAAC stellen we een waardering naar eer en geweten op. De opdrachtgever krijgt een conceptrapport om er voor te zorgen dat wat in het rapport geschreven staat, begrijpelijk en duidelijk genoeg is. Invloed op de waardering heeft de opdrachtgever niet. Tenzij de opdrachtgever kan aantonen dat bij de waardering een vergissing is gemaakt met betrekking tot de mate van authenticiteit of de mate van zeldzaamheid van een element in het gebouw.

Evengoed heeft een toetsende instantie geen invloed op de waardering en de waardenstellingen in onze rapportages. Wél heeft een monumentencommissie de mogelijkheid om van de waardering in de rapportage af te wijken. De commissie kan de zo objectief mogelijke waardering en waardenstellingen van BAAC overnemen óf naast zich neerleggen. Dat laatste dient uiteraard wel door de commissieleden te worden gemotiveerd.

2 Projectinformatie

2.1 Administratieve gegevens

Plaats: Zevenhuizen, Zuid-Holland

Adres: de sluis heeft geen adres, in de rijksmonumentbeschrijving wordt het adres Rottekade 2, 2761 EA Zevenhuizen, van de belendende sluiswachterswoning gehanteerd.

Monumentenstatus: de sluis is een rijksmonument met nummer 40455 (aangewezen op 18 april 1978)

Kadastraal nummer: Zevenhuizen C 4563

Historische functie: schutsluis

Huidige functie: schutsluis

Toekomstige functie: schutsluis

BAAC-project: B-22.0514

Type onderzoek: bouwhistorische verkenning

Datum veldwerk: 28 oktober 2022

Opdrachtgever: Wagemaker.

Uitvoerende organisatie: BAAC 's-Hertogenbosch

Uitvoerende projectleider: Lammert van Hemert



De Zevenhuizer Verlaat bij de rode pijl (BAG-viewer). De sluis verbindt de Hennipsloot die naar het noordoosten loopt en daarmee Zevenhuizen, met de Rotte, die ter plaatse bestaat uit de Rottemeren. Westelijke ligt Bleiswijk met veel glastuinbouw. Ten oosten is het gebied nieuw ingericht als natuur- en recreatiegebied en met de Willem-Alexander roeibaan. Naar het zuiden ligt Oud Verlaat, dat zoals de naam al aangeeft een oudere verbinding van de polder met de Rotte was. Met de bouw van het Nieuwe Verlaat in 1740 werd de daar aanwezige verlaat buiten gebruik gesteld.

2.2 Programma van Eisen

Er is, zoals voorgeschreven in de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek*, niet gewerkt met een Programma van Eisen. Er worden plannen gemaakt voor een restauratie van de sluis en er wordt onderzocht in hoeverre er modernisering in de bediening mogelijk zijn. Om de plannen verder

vorm te kunnen geven, is het noodzakelijk inzicht te krijgen in welke monumentale waarden er aanwezig zijn. Hiervoor is er een (bouw)historische verkenning gewenst die voldoet aan de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek*. Aan de hand hiervan kan worden bepaald welke maatregelen er in relatie tot de cultuurhistorische waarden van de sluis mogelijk zijn. Er zijn door eigenaar en monumentencommissie geen zaken van de verkenning uitgesloten.



De Zevenhuizer Verlaat bij de rode pijl gezien met google-earth. De sluis vormt de directe vaarverbinding tussen de Rotte aan de zuidwestelijke zijde en de Hennipsloot naar het noordoosten. De sluis is een onderdeel van het ensemble dat bestaat uit de sluiswachterswoning aan de oostelijke zijde, de Eendrachtsmolen aan de westelijke zijde en het gemaaltje dat de functie van de molen heeft overgenomen ook ten westen. De jachthaven is pas in de tweede helft van de 20^{ste} eeuw aangelegd.

2.3 Veldwerk

Het veldwerk vond plaats op vrijdag 25 november 2022. Na een Last Minute Risico Analyse (de sluis ligt aan het water en kan worden overgestoken via een brug met leuningen), kon de bouwhistoricus de waarnemingen verrichten. De sluiswachter was bij het veldwerk zeer behulpzaam. Tijdens deze verkenning werd een uitvoerige fotodocumentatie gemaakt. Er is verder geen destructief onderzoek uitgevoerd. Er is geen verkenning uitgevoerd naar historische verfafwerkingen. Na afloop van het veldwerk kon de sluis in de staat waarin deze werd aangetroffen, worden achtergelaten.

2.4 Archiefonderzoek

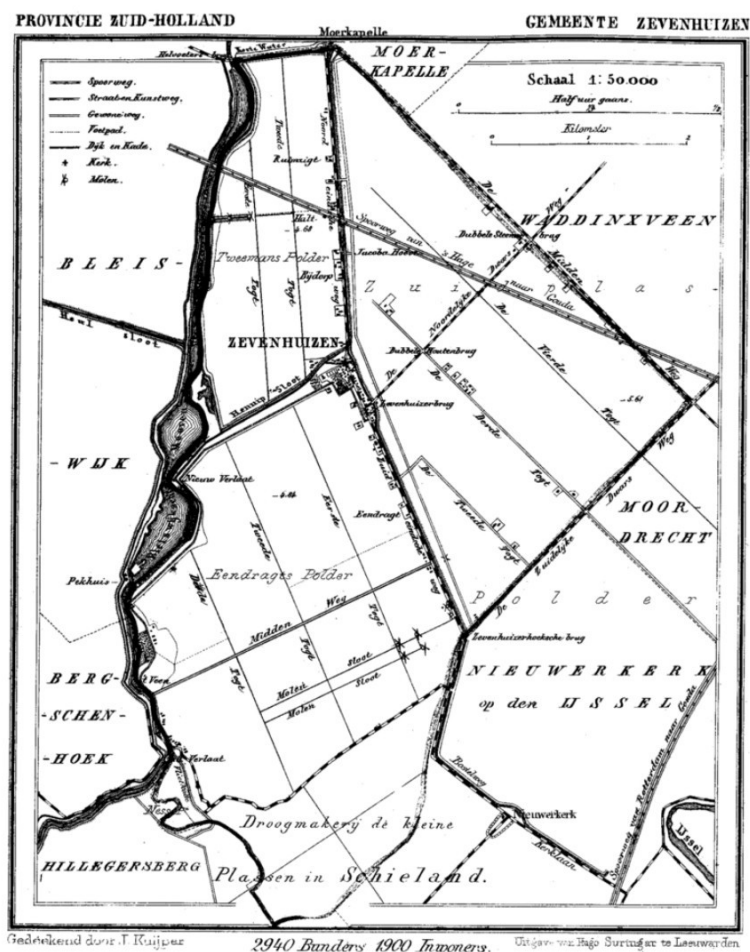
Door de opdrachtgever zijn de actuele onderzoeken en opmetingen aangeleverd. Voorts zijn het streekarchief Midden-Holland (SAMH) en het archief van het Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard (HSK) bezocht. Tevens heeft de historische vereniging Oud Zevenhuizen en Moerkapelle de nodige gegevens aangeleverd. Uiteraard is er kadastraal materiaal verzameld en zijn online beeldbanken en historische kranten (Delpher) geraadpleegd.

3 Historische inleiding

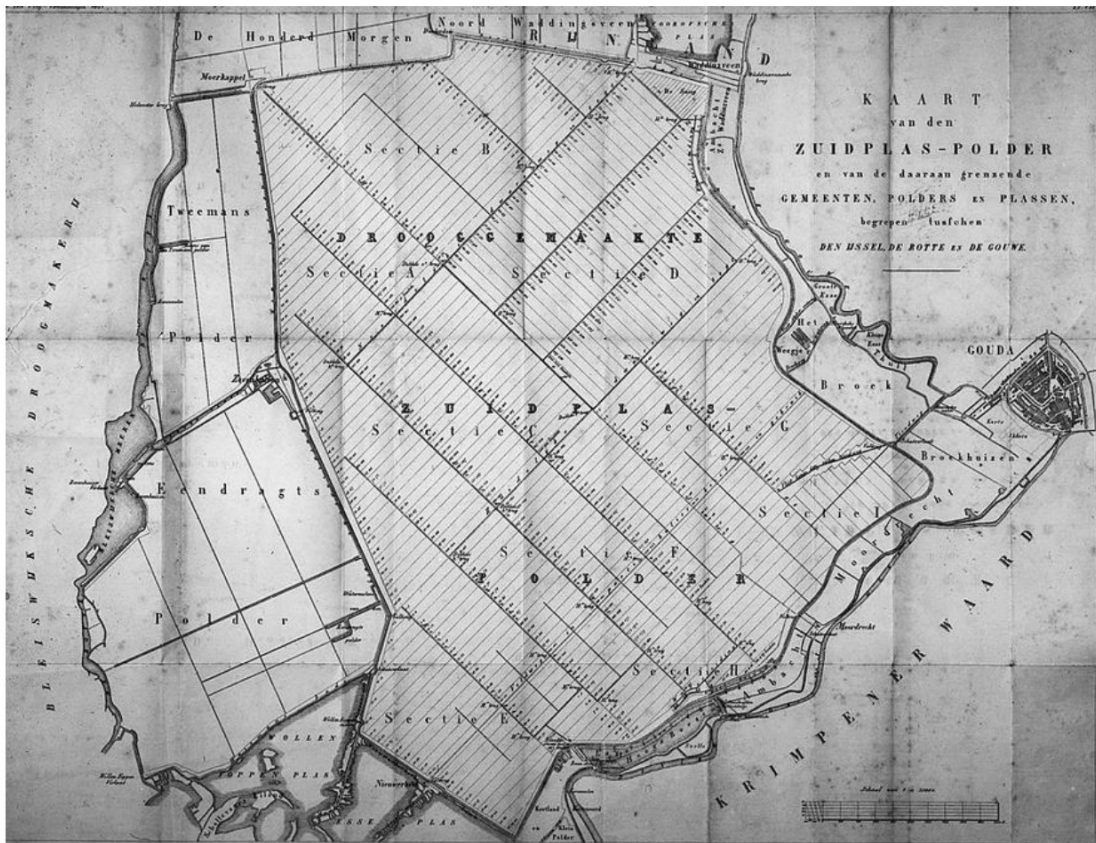
3.1 Historische ontwikkeling van Zevenhuizen

De oudste bewoningssporen in Zevenhuizen dateren uit de 12^{de} eeuw en bestaan uit scherven aardewerk. Rond die tijd zal het dorp aan zijn naam zijn gekomen. Het gebied lag aan de Rotte en bestond uit uitgestrekte moerassen. Deze werden in de middeleeuwen vanaf de oever van de rivier ontgonnen. Toen de afstand van de percelen tot aan de Rotteoever te groot werd, werd er een nieuwe ontginningsas aangelegd, waarin de reeds aanwezige bebouwing in de vorm van houten huisjes zal zijn opgenomen. Archeologisch onderzoek dateert de toren van de Hervormde kerk in het eerste kwart van de 15^{de} eeuw. Dit geeft aan dat het dorp toen al enige omvang had bereikt en dat men voldoende middelen kon vrijmaken om de kerk te bouwen.

Aan het einde van de middeleeuwen waren veel van de (voormalige) moerasgebieden verveend. Dat wil zeggen dat de veengrond in de vorm van turf als brandstof werd verkocht. Het gemakkelijke vervoer over water zal dit proces rond Zevenhuizen hebben bespoedigd. Met het turf verdween ook de middeleeuwse verkaveling. Omdat de turf opraakte, er steeds grotere wateroppervlaktes met risico van doorbraken ontstonden en omdat de opbrengst van de landbouw aantrok, werden in de 18^{de} eeuw veel verveende gebieden drooggemalen en (opnieuw) in cultuur gebracht.



Zevenhuizen in de gemeenteatlas van Nederland, 1865-1870. Links van noord naar zuid de Rotte met ongeveer halverwege het Noord- en Zuidmeer. Tussen deze twee meren was in 1740 de nieuwe Zevenhuizer Verlaat aangelegd. De Hennipsloot loopt naar Zevenhuizen en maakte de Zuidplas bereikbaar die ten oosten van het dorp lag. Deze verveende polder werd tussen 1825 en 1840 drooggemalen. De ringvaart loopt oostelijk om het dorp heen.



Kaart van de Zuidplaspolder uit 1850

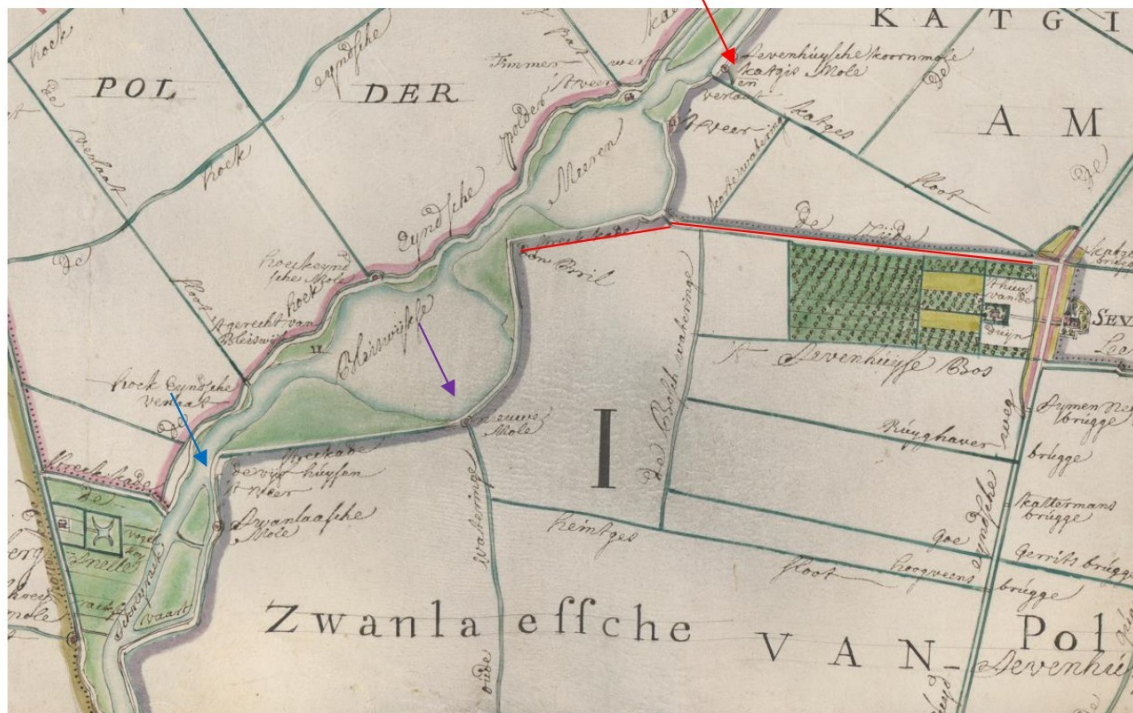
([https://nl.wikipedia.org/wiki/Zuidplaspolder#/media/Bestand:Kaart_van_de_Zuidplaspolder_\(1850\)_-Moordrecht_-_20160893_-_RCE.jpg](https://nl.wikipedia.org/wiki/Zuidplaspolder#/media/Bestand:Kaart_van_de_Zuidplaspolder_(1850)_-Moordrecht_-_20160893_-_RCE.jpg)) Geheel in het oosten Gouda, in het westen de Rotte met tussen de Tweemanspolder en de Eendragtspolder het dorp Zevenhuizen.

Aan het einde van de 19^{de} eeuw werd de spoorlijn Gouda-Den Haag aangelegd, waarbij het dorp Zevenhuizen zelfs een station kreeg (tot 1938). In de loop van de 20^{ste} eeuw werden de rijkswegen A12 en A20 aangelegd, waardoor de ontsluiting van het gebied sterk verbeterde. In de tweede helft van de 20^{ste} eeuw werd het dorp fors uitgebreid met woonwijken en industrieterreinen. Ondanks de ligging nabij Rotterdam en Gouda is het landschap nog redelijk open.

De gemeente fuseerde in 1991 met Moerkapelle en ging in 2010 op in de gemeente Zuidplas. Het dorp had in 2021 ruim 8800 inwoners.



Uitsnede uit de kaart van de Rotte uit 1567 (Nationaal Archief, 4VTH, 1094). Noord ligt aan de linkerkzijde. De Rottemeren zijn goed herkenbaar. Bij de rode pijl het Catges verlaat met vaart naar Zevenhuizen. Bij de groene pijl de plaats van het nieuwe verlaat.



Uitsnede uit de kaart van Pierre Ancellin van 1700-1710 (Stadsarchief Rotterdam (SAR) beeldbank 4001 XXX 26 01 01). Ten westen van het dorp Zevenhuizen Huis van der Duin met het zogenaamde Reigersbos. Ten noorden hiervan de Katgespolder met bij de rode pijl de molen, de sloot naar het dorp en het verlaat. Ten noorden de Zwanlaessche polder met bij de blauwe pijl de molen en verlaat. Tegenwoordig heeft dit de naam Oud-Verlaat. Bij de paarse pijl de 'nieuwe molen' uit 1612, die samen met de oude molen de polder bemaalde. De rode lijn geeft de Hennipsloot aan die in 1734 werd verbreed. Het gebruik van de term polders is misleidend omdat de gebieden grotendeels verveend waren.

3.2 De Zevenhuizer verlaat

De begrippen sluis en verlaat worden veelal inwisselbaar gebruikt. Volgens Van Dale is een verlaat onder meer een 'schutsluisje voor klein scheepvaartverkeer' en 'een installatie voor het lozen of afvoeren van water'. Dit laatste is waarschijnlijk de oorsprong van de vele verlaten in polders.⁶ Oorspronkelijk lagen deze polders hoger dan de natuurlijke waterlopen en kon met de verlaat uit de polder worden geloosd. Met de inklinking of het weggraven van het veen veranderde dit en moest er in plaats van geloosd gemalen worden. Voor het steeds belangrijker wordende scheepvaartverkeer ging de verlaat ook de functie van sluis vervullen. Intussen is de functie van afvoeren van water geheel verloren gegaan en heeft de verlaat de functie van een schutsluis die de verschillende waterpeilen tussen polder en Rotte overbrugd. Zodoende wordt er alleen bij het toponiem 'verlaat' gebruikt, voor de functie gaat het om (schut)sluis.

Zevenhuizen kwam in de loop van de 16^{de} en 17^{de} eeuw steeds geïsoleerder tussen de verveende polders te liggen. Ten oosten werd de Zuidplas steeds groter. Ten westen lagen de Catges- en Zwanlassche polder. Om van de watervlakten weer landbouwgrond te maken werd besloten om de middeleeuwse polders weer droog te malen, hierbij kwam het peil natuurlijk aanzienlijk onder dat van de Rotte te liggen. De Catgespolder werd in 1734 drooggemalen, met een molenviergang, en kreeg de naam Tweemanspolder.

In een akte van 3 mei 1739 komen de besturen van de Catgespolder en de Swanlassche polder overeen een nieuwe verlaat te bouwen. Zij zetten ook de redenen hiervoor uiteen. Vanouds hadden beide polders een eigen verlaat. Maar omdat 'sedert eenige jaren herwaarts (....) de inkomsten van

⁶ G.J. Arends *Sluizen en stuwen. De ontwikkeling van sluis- en stuwbouw in Nederland tot 1940* (Delft, 1994), gebruikt beide begrippen door elkaar aan de hand van welke dat er ter plaatse gebezigd worden.

voorsz. Verlaten considerabel waren vermindert, door 't affnemen en verveenen van de landen, en dat die vermindering in 't vervolg nog al stont toe te nemen (...) dat egter het onderhoud van de twee voorsz. Verlaten even swaar bleeff waar uijt voor beijden de voorsz. Polders een dubbelt nadeel proflueerde'. Zodoende werd besloten om 'een nieuwe steene verlaat in de Rottekade omtrent de nieuwe gemeene mole bij de mere, in de voorsz. Swanlasche polder, mitsgaders een behoorlijke woonplaats voor de collecteur off huurder' te bouwen. De polders 'removeren' op eigen kosten de bestaande verlaat in hun polder. De inkomsten en lasten komen voor tweederde aan de Swanlasche polder en één derde aan de Carges polder. Tot slot wordt ook overeengekomen dat 'het val- off ophaalbruggetje met ap- en dependentien van dien' een gelijke onderhoudsregeling heeft.⁷ Het argument van het polderbestuur sluit aan bij het verloop van de verving, naarmate die op zijn einde liep was er minder scheepvaart. Dit gold zeker voor de Catgespolder, die intussen was drooggemalen en helemaal geen scheepvaart op dit vlak opleverde. Daarbij zullen er ook niet genoemde argumenten een rol hebben gespeeld. In het archief van het hoogheemraadschap is een bestek uit 1675 aanwezig dat de vernieuwing van de houten Swanlasche verlaat betreft.⁸ Na 65 jaar zal er ongetwijfeld onderhoud zijn aangekomen en koos men mede daarom wellicht voor modernisering. Arends plaatst de opkomst van steen voor de bouw van sluizen in de loop van de 17^{de} eeuw.⁹

De benaming werd eenvoudigweg de Nieuwe Verlaat, maar omdat de beide andere verlaten buiten gebruik werden gesteld en de scheepvaart door de sluis van en naar Zevenhuizen ging, veranderde dit in de loop van de tijd in de Zevenhuizer Verlaat. Na de overeenkomst werd de sluis in 1740 in gebruik genomen en daarna in 1741 de bestaande verlaten gedempt. In 1752 werd begonnen met het droogmalen van de Eendragtspolder, waarvoor zowel op de Rottekade als bij de Zuidplas extra molens werden gebouwd.¹⁰

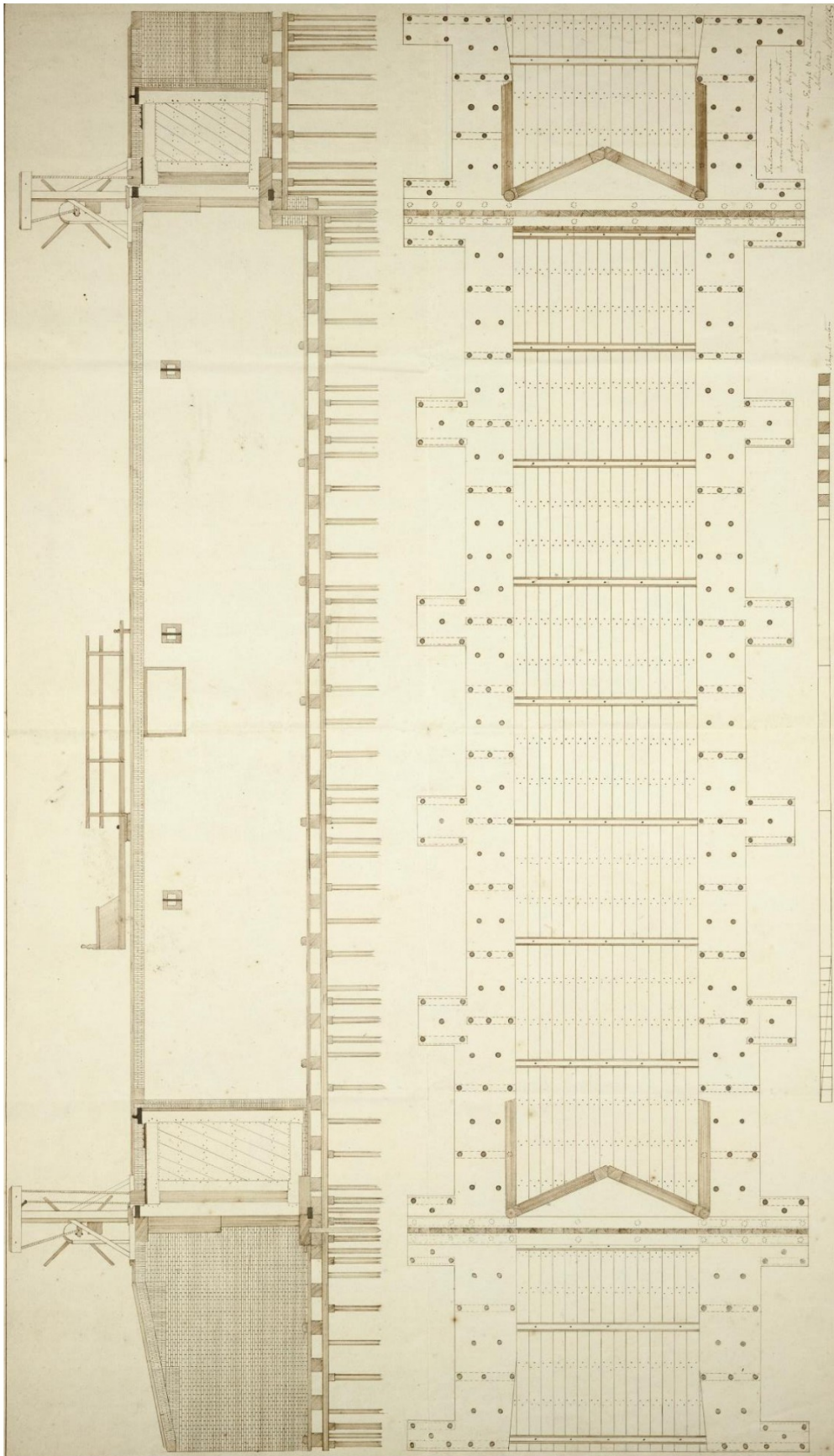
Afgezien van de vermelding van een val- of ophaalbrug met afhankelijkheden en toebehoren, staat er in de overeenkomst niets vermeld over de opzet van de sluis. Helaas is er geen bestek overgeleverd. Een waardevolle bron zijn de tekeningen van de sluis uit circa 1815 van de landmeter Jan Thomasz. Braacx. Volgens het opschrift van de tekening zijn deze gekopieerd naar het origineel. De tekeningen laten voor een groot deel de gelijke situatie als heden ten dage zien. De sluisolk heeft een hoge zijde bij de Rotte. Aan beide zijden is er onder de deuren een damwand geslagen om uitspoeling onder de bodem tegen te gaan. Het metselwerk staat op een zware fundatie van palen waarop balken liggen. Hieraan is ook de houten bodem van de kolk vastgemaakt. Het metselwerk is aan de binnenzijde loodrecht, aan de buitenzijde zijn er op regelmatige afstand steunberen geplaatst om het metselwerk te stabiliseren en zowel de grond- als waterdruk op te nemen. Ter plaatse van de deuren zijn deze zwaarder uitgevoerd, omdat de puntdeuren in gesloten toestand een forse zijwaartse kracht uitoefenden. Ook de sluishoofden zijn van steunberen voorzien. De huidige drie haalkomen zijn op de lengtedoorsnede ingetekend net als de gedenksteen, echter wel aan de oostelijke zijde. De steen heeft voor zover bekend echter altijd in de westelijke zijde een plaats gehad, wellicht is men dus al direct bij de bouw afgeweken van de bouwtekening. Op de tekening is er geen val- of hefbrug, maar een draaibrug aan de oostelijke zijde. Omdat daar ook de sluiswachterswoning stond is die plaats niet meer dan logisch. De brug lijkt, gezien de tijd logisch, uit te zijn gevoerd in hout. Achter het draaipunt ligt een bak voor ballast. Op het eerste gezicht hebben de deuren een gebruikelijke constructie met een verticaal balkenwerk tussen twee harstijlen. Aan de buitenzijde is hieronder een muts aangebracht die in een keuspot valt. Aan de bovenzijde valt een halsbeugel om de har. Zoals gebruikelijk vallen de deuren in openstaande stand weg in de wanden, terwijl ze in gesloten stand tegen een drempel op de bodem sluiten. Om te schutten is er een lange rol aangebracht die met een kaapstaander kan worden opgetakeld. De druk op deze lange rol zal groot zijn geweest waardoor de bediening moeizaam was. Voor het openen en sluiten van de deuren zijn geen kaapstaanders getekend, blijkbaar gebruikte men een bootshaak, wat voor kleinere deuren niet ongebruikelijk was.

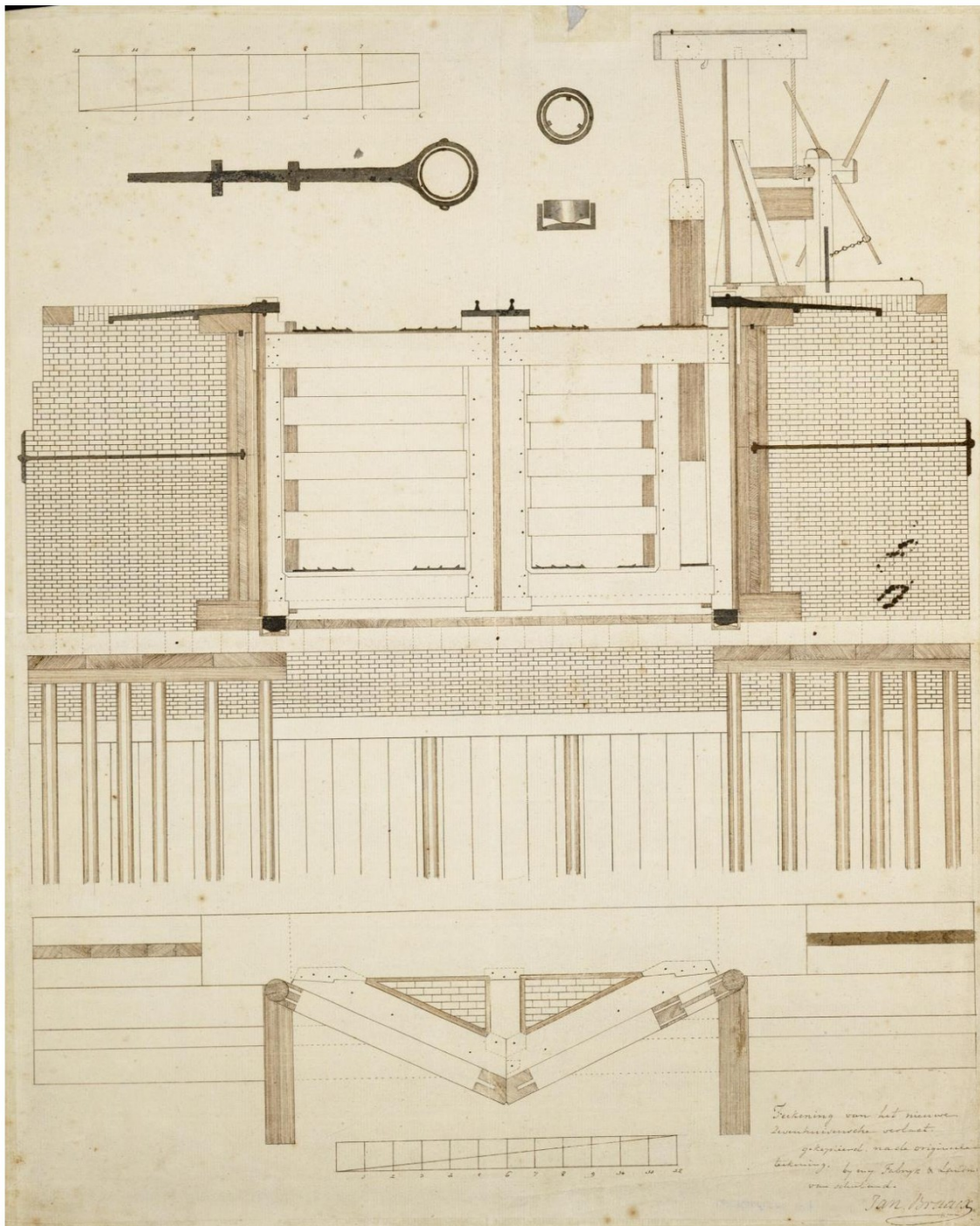
⁷ Archief Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, NL-RtHHSK, 111 Hoogheemraadschap van Schieland (Oud Archief OAS), nummer 2572.

⁸ Ibidem, 2571.

⁹ Arends, *Sluizen en stuwen*, 18.

¹⁰ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Eendragtspolder_\(Zuidplas\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Eendragtspolder_(Zuidplas)) en de uitgebreide historie die door de historische vereniging OZM is aangeleverd.





De tekeningen van de sluis uit circa 1815 (NL-RtHHSK, Collectie kaarten, 0344 en 0345). Op de vorige pagina de plattegrond met palenplan voor de fundatie en een lengtedoorsnede. Daarbij valt op dat de gedenksteen aan de verkeerde zijde is ingetekend, deze bevindt zich nu op de tegenoverliggende zijde. De steunberen bij de deuren en de einden zijn nu nog zichtbaar. De andere steunberen bevinden zich onder het maaiveld.

Hierboven het aanzicht van één van de sluisdeuren met eronder het bovenaanzicht. Erboven in detail weergegeven de muts met keuspot aan de onderzijde van de deur en de halsbeugel waarmee de bovenzijde van de har (deurstijl) werd vastgezet. Op de lengtedoorsnede is zichtbaar dat tegen de verticale balken schuin geplaatste planken zijn aangebracht, een gebruikelijke constructiewijze. Opvallend zijn de kaapstaanders, waarmee een plank uit de deur werd gelicht om te schutten. In Arends komt deze niet voor en men kan zich voorstellen dat deze moeilijk bedienbaar was.

De gehele opbouw en constructie van de sluis zoals rond 1815 getekend is in het algemeen zoals gebruikelijk. Alleen de lange planken om mee te schutten (rinketten) lijken zeldzaam te zijn. Arends vermeldt niets over de bruggen bij sluizen. Deze zullen er uit de aard der zaak wel zijn geweest, al was het maar omdat er aan twee kanten bediend moest worden. Het Zevenhuizer Verlaat lag daarbij niet in dichtbevolkt gebied, maar er zal ongetwijfeld van de Rotteover gebruik zijn gemaakt als verkeersweg.

De sluis lijkt behoorlijk frequent te zijn gebruikt en rendeerde goed voor de beide polderbesturen. In het archief zijn verschillende keuren aanwezig waarmee de tarieven en boetes bij de sluis werden gepubliceerd. Blijkbaar werden er nogal eens vriendendiensten verleend met een gratis passage.¹¹ Uit het begin van 19^{de} eeuw zijn enkele rekeningen aanwezig. Hierbij valt op dat er in 1802 maar liefst 6000 gulden wordt ingelegd. Bij de uitgaven is te zien dat de inleggers rente kregen op hun inleg, in dit geval 7,5 procent. Blijkbaar vertrouwden de inleggers op een goed rendement en met het kapitaal konden de besturen grootschalige werkzaamheden financieren. Interessant is hierbij een post van 11 maart 1803 a 2500 gulden aan J. Pannekoek 'volgens bestek'.¹² Gerede kans dat er op dat moment dus groot onderhoud werd uitgevoerd.

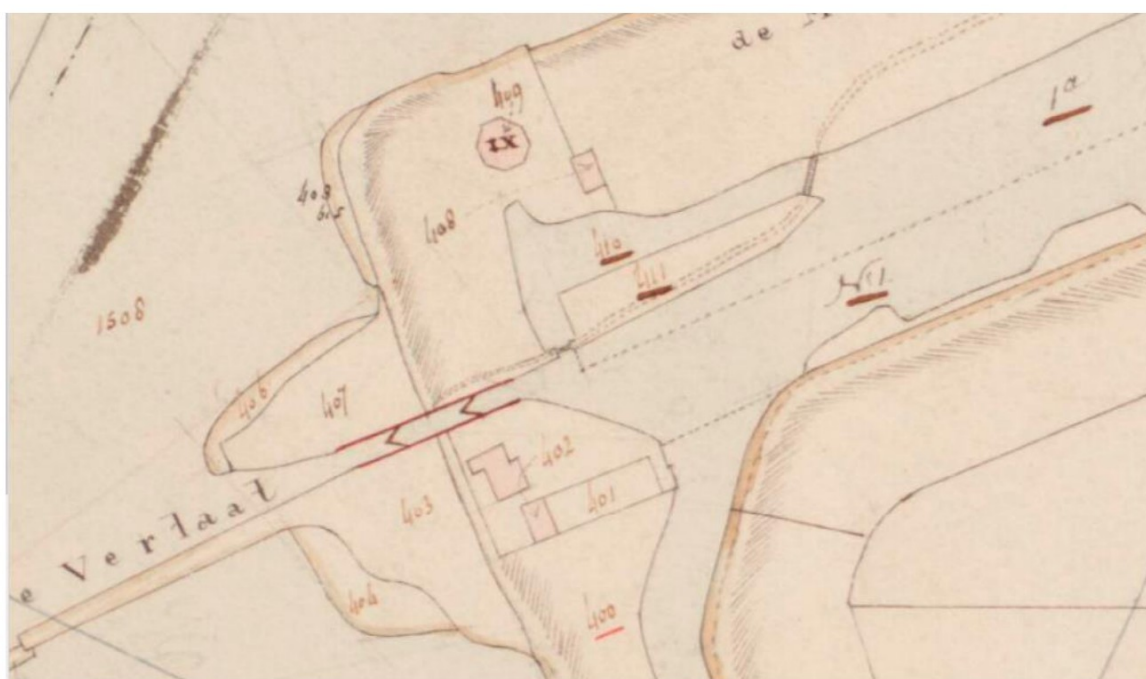
Op de kadastrale minuut van 1825 van Zevenhuizen is de sluis in detail ingetekend. De situatie van de sluis met dubbele puntdeuren, de sluiswachterswoning en de Eendrachtsmolen komt overeen met de huidige situatie. Gezien de overeenkomsten met de beschrijving uit de overeenkomst van 1739 kan worden aangenomen dat het hele ensemble van sluis, woning, molen, dijk en waterwegen uit één en dezelfde fase dateert.



Het kadastrale minuut van Sectie C1 Zevenhuizen uit 1825 (RCE Beeldbank). In het noordoosten Zevenhuizen, de buitenplaats ten westen ervan is niet meer aanwezig. Tussen het Noorder- en Zuidermeer (hier de Bleiswijksche Meeren genoemd) de Zevenhuizer Verlaat. In het westen de nog niet drooggelegde Zuidplaspolder.

¹¹ NL-RtHHSK, 111, 2573 en 2574.

¹² Ibidem, 2576.



Twee vergrotingen uit de kadastrale minuut van sectie C met de Zevenhuizer Verlaat centraal. Hier wordt nog de naam Nieuw Verlaat gebruikt. Ten zuiden van de sluis de woning met schuur en tuin. Buitendijks hooiland met rietland langs de waterlijn. Bij 409 met het Romeinse cijfer IX de huidige Eendrachtsmolen die mede voor de bemaling van de polder zorgde. De plaats van de kruin van de dijk in het midden van de sluis komt overeen met die van de brug. Ten noorden loopt het pad onderaan de dijk om de molenboezem, wat ook nu het geval is. In het zuidoosten de dijk die de polder van de Hennipsloot scheidt.

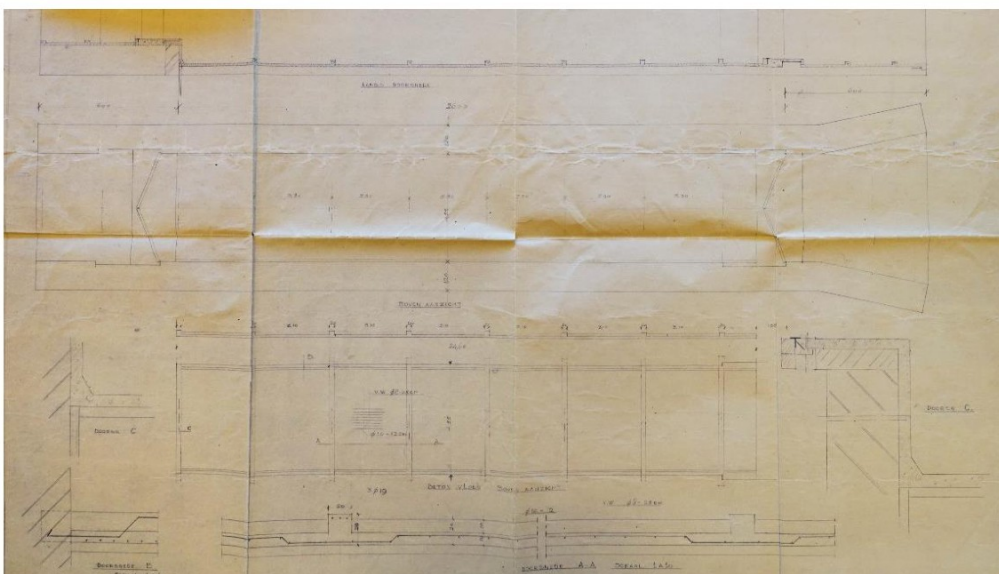
De kadastrale situatie wijzigt hierna weer aan het einde van de 20^{ste} eeuw, waarbij de percelen rond de woning en die van de sluis worden samengevoegd. De wijzigingen hingen samen met de restauraties die in die jaren werden uitgevoerd.



Kadastrale hulppkaart uit 1976 met de samenvoeging van verschillende percelen. Bij de restauratie van 1977 werd de sluiswachterswoning geheel nieuw opgetrokken.

Uit de periode tussen 1825 en 1950 is geen informatie gevonden. De eerste foto's dateren allemaal uit de tweede helft van de 20^{ste} eeuw en ook de stukken betreffende restauraties gaan over die periode. Wel lijkt de sluis in de tussenliggende tijd niet wezenlijk gewijzigd.

Volgens de sluiswachter werd er in 1977 een laag beton uit de sluis en van de rollagen die het metselwerk sluiten verwijderd. In het archief is enige correspondentie aanwezig van een restauratie die in 1950 werd vergund. Hierbij is in tekst en tekening inderdaad aangegeven dat er een betonlaag op de bodem van de sluis en rond de drempel werd gestort. Tevens werd genoemd dat er geen schorbalkspooningen in de sluiswanden zijn aangebracht. In een uitgebreide brief aan de dijkgraaf en hoogheemraden van Schieland maakt de ingenieur van Schieland stellig bezwaar tegen het toepassen van beton waar de bestaande constructie zich al 200 jaar bewezen heeft. Ook bepleit hij het aanbrengen van schotbalkspooningen om indien nodig de sluis droog te kunnen zetten. De ingenieur geeft aan geen kwade intentie te vermoeden, maar 'het is (en dat is eigenlijk nog ernstiger) gebrek aan inzicht en leiding van de betreffende dijkgraaf'. De niet mis te verstane kritiek resulteerde echter niet een aanpassing van de plannen.



De tekening bij de vergunning uit 1950 waarbij de houten bodem door één van beton werd vervangen (NL-RtHHSK, 111, 2577).

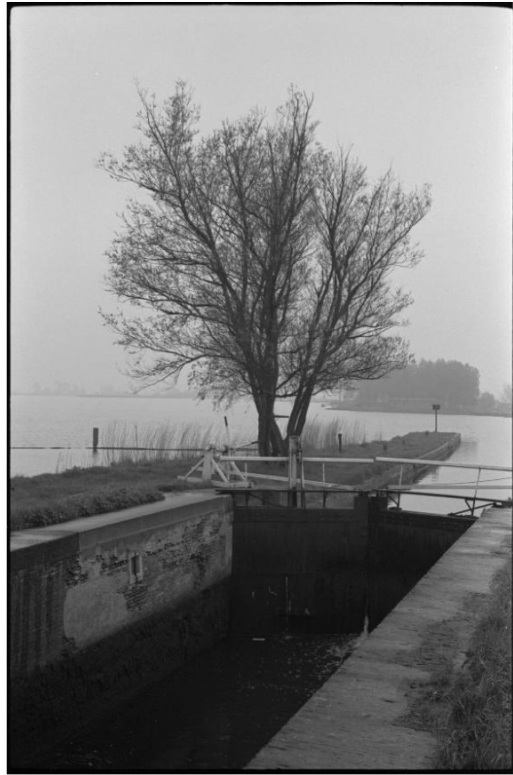


Foto vanuit de molen van de sluis met de sluiswachterswoning (NL-RtHHSK, 112, 4832). Dit deel van het archief vangt aan in 1954, de woning werd in 1976 vernieuwd, wat hier nog niet het geval is. De jachthaven lijkt nog niet te zijn aangelegd, wel is er bij de woning een flink aantal tafels en stoelen geplaatst voor bezoekers.

De sluis heeft een gelijke uitrusting als heden ten dage met kaapstaanders voor de bediening van de deuren. De bediening van de rinketten met een tandrad is ook gelijk. De rolconstructie voor de brug is ook reeds aanwezig, maar de leuning is van hout en niet van staal. De zuidwestzijde van de sluis is duidelijk van een laag mortel voorzien, net als de bovenzijde van de rollaag. Mogelijk is het schuivend maken van de brug bij de restauratie van 1950 uitgevoerd, maar wellicht ook eerder.



Foto uit 1965 met de Eendrachtsmolen en nog net de rolbrug met houten leuning (RSA 4121-20032-12-19-01 Ary Groeneveld). Het gemaal heeft nog een bitumen dak en geen riet.



Links een foto uit 1961 (RSA 4121-5141-2-01 Ary Groeneveld), rechts uit hetzelfde jaar (RSA 4121-5141-3-01 Ary Groeneveld). Links zijn er twee blokken steen als ballast aan de trap toegevoegd, de leuningen zijn van hout. Rechts is zichtbaar dat vrijwel al het metselwerk van een mortellaag is voorzien. Door de deuren lekt er water in de sluiskom.



Foto uit 1967 van het bovendee van de sluis (RSA 4121-5141-1-01 Ary Groeneveld). De staat van het metsel- en natuursteenwerk is slecht.



Foto uit 1971 (RCE Beeldbank 0440 83109) waarop te zien is dat de houten leuning van de brug door stalen zijn vervangen.

Na 1950 zijn er met regelmaat kleine herstellingen uitgevoerd in de vorm van inboet- en pleisterwerk en de vernieuwing van de brug. Uiteindelijk was dit niet voldoende en werd er in 1976-1977 een grootschalige restauratie uitgevoerd. De betonlaag werd verwijderd en de puntdeuren vernieuwd in hardhout. Uiteindelijk werden nu ook de gewenste sleuven voor schotbalken aangebracht.



Foto van de historische vereniging van de restauratie uit 1976-1977, waarbij goed zichtbaar is dat er forse herstellingen zijn uitgevoerd (OZM 10745).



Foto van de opdrachtgever van de restauratie van 1976-1977 vanaf de zijde van de Hennipsloot. Ook hier werden er forse herstellingen uitgevoerd.

In 2007-2008 volgde een nieuwe restauratie. Hiervoor stelde adviesbureau Bejan een renovatieplan op (rapportnummer 270147A-001) dat door de opdrachtgever werd verstrekt. Hierbij worden aan alle onderdelen gebreken geconstateerd die variëren van beperkt tot grootschalig, alleen het natuursteenwerk verkeerde in redelijke tot goede staat. Dit resulteerde in een vergunningsaanvraag, waarbij de deuren werden vernieuwd naar bestaand voorbeeld, idem de kaapstaanders. De brug werd gerenoveerd en de techniek verbeterd zodat de elektrische bediening veilig was. De gedenkplaat werd uitgenomen en hersteld omdat zich hier drie forse scheuren in aftekenden. Daarbij werd er een aanzienlijk deel metselwerk ingeboet, mede omdat de sluis de neiging tot scheuren vertoonde. De gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle vergunde de werkzaamheden met een bedrag van 329.392 euro op 18 maart 2008.¹³

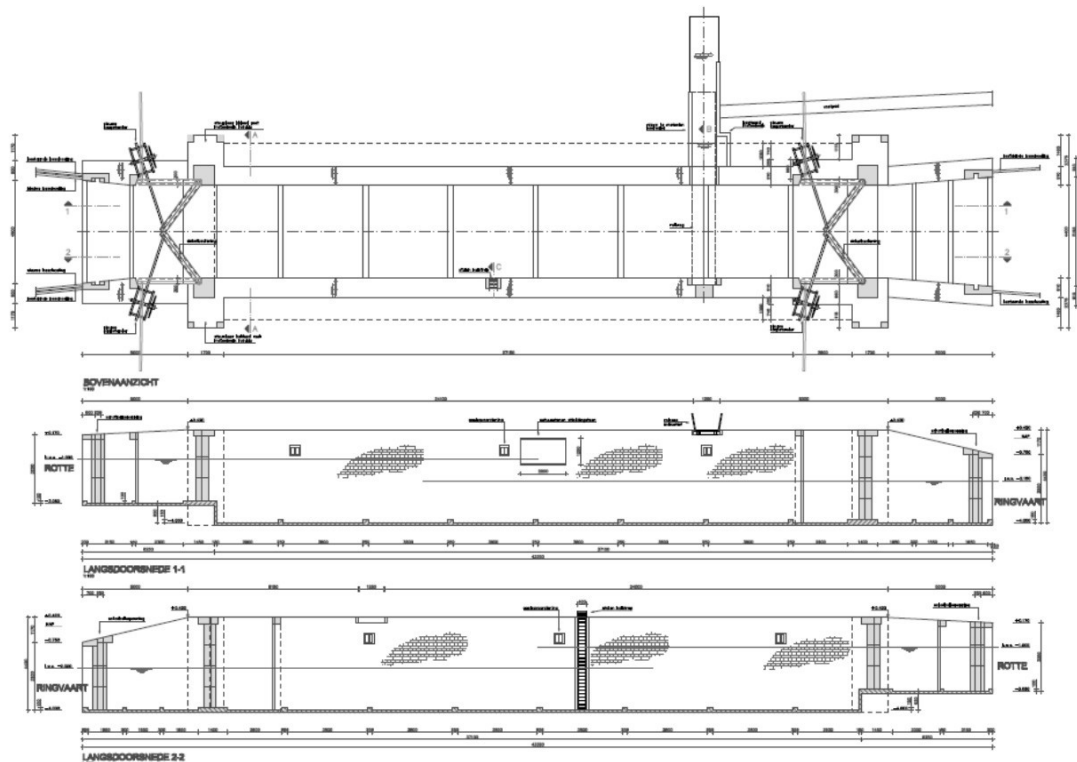
Op het moment is er weer sprake van schade aan metsel- en voegwerk en wil het Hoogheemraadschap onderzoeken of er verdere automatisering en verbetering van de beveiliging mogelijk is. Ook wil men de mogelijkheden voor vismigratie verbeteren. In juni 2022 was de sluis reeds twee weken gesloten om een goede inspectie uit te kunnen voeren.¹⁴

¹³ SMH, gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle inventaris 1407, Bouwvergunningen 1991-2009, nummer 2212.

¹⁴ <https://www.pzc.nl/rotterdam/sluis-zevenhuizer-verlaat-gaat-twee-weken-dicht~ac216af3/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> en <https://www.ad.nl/gouda/tonnen-uitgetrokken-voor-renovatie-sluis-ab2e7771/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> .

4

Het ontwerp en de constructie

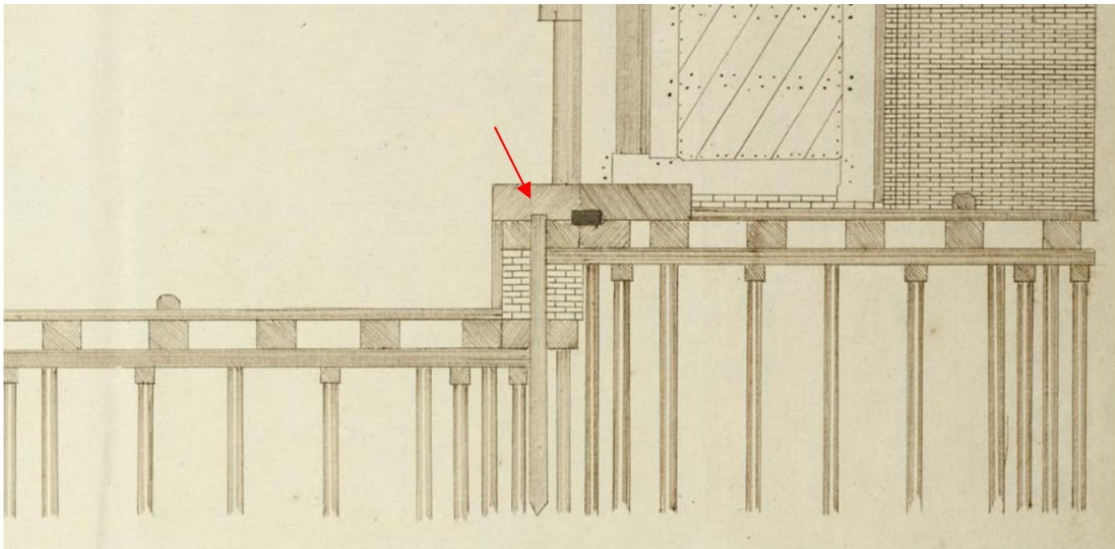


De sluis op tekeningen van de restauratie van 2007-2008 (verkregen van de opdrachtgever). Boven de plattegrond, er onder twee lengte doorsneden met respectievelijk de westelijke zijde en de oostelijke. De huidige situatie wijkt niet wezenlijk af.

4.1 Het ontwerp

De sluis betreft een bakstenen bouwwerk dat gefundeerd is op houten palen. De sluisolk is 4,4 meter breed en 27,15 meter lang met een drempeldiepte van 2 meter. Over de lengte is de gehele sluis 43,35 meter lang. De afmetingen lijken voor de bouwtijd aan de grote kant, wat past bij een druk bevaren route van Rotterdam naar Gouda. De vorm lijkt sinds de bouw in 1740 ongewijzigd te zijn. Het ontwerp uit die tijd is gangbaar voor de sluizenbouw. De bouw in steen was intussen gebruikelijk, net als het gebruik van puntdeuren om te schutten. De functie van spuien van polderwater was door de vervening en de daling van het polderpeil niet meer aan de orde. De sluis was alleen bedoeld om voor het scheepvaartverkeer het hoogteverschil tussen het peil van de polder en dat van de Rotte te overbruggen. Dit betreft tegenwoordig 1,15 meter.

Om zowel de grond- als waterdruk te weerstaan, werd het metselwerk zeer zwaar uitgevoerd en op regelmatige afstand voorzien van steunberen die voor stabiliteit zorgden. Bij de landhoofden en de deuren werden deze zwaarden uitgevoerd, omdat hier extra druk door het water werd uitgeoefend. De tekeningen uit 1815 laten zien dat er een gebruikelijke houten bodem werd gebruikt en geen gemetselde. Met het schutten ontstond er te veel schade aan het metselwerk. Om uitspoeling onder de bodem te voorkomen werden hieronder aan beide zijden damwanden geslagen. Aan de zijde van de Rotte was er een drempel. Hier was het waterpeil hoger en de drempel verlaagde zo de druk op de sluis.



Uitsnede uit de tekening van circa 1815 waarop de fundatie goed zichtbaar is. In combinatie met de plattegrond lijken de palen onder steunberen van kespen voorzien, net als om-en-om daartussen. De palen zonder kespen dragen twee zogenaamde kloosterbalken. Hierop liggen zware balken, die ook als kespen worden benoemd, in de breedte waarop de bodem is gespijkerd met houten of gesmede nagels. De naden hiervan zijn met lichtere balken afgedekt, zoals op de plattegrond is te zien. Hierboven is tevens de gemetselde drempel zichtbaar, waarop zware balken met in het midden een lichtere balk die afschuiven moet tegengaan. Van boven gezien heeft dit een driehoekige vorm waartegen de deuren sluiten. Bij de pijl de geheide damwand die uitspoeling onder de bodem moet voorkomen.

4.2 De constructie van de sluis

De sluis is gelegen in de Rottekade. De basis vormt een houten bodem op paalfundering. Hierop zijn aan twee zijden gemetselde wanden geplaatst met aan twee zijden deuren. Zo is het mogelijk om in het deel tussen de deuren, de sluiskom, het waterpeil naar believen op hoogte van de Rotte of de polder te brengen zonder dat er sprake is van een ongecontroleerde waterstroom.

De fundatie is ter plaatse niet zichtbaar. Gezien de tekening uit 1950 en het verder vrijwel afwezig zijn van wijzigingen, is het plausibel dat de fundatie zoals getekend is uitgevoerd. In Arends komen hier meerdere voorbeelden naar voren, net als in de verschillende bestekken die aan het einde van het boek zijn opgenomen.¹⁵

Op de heipalen liggen in de lengte van de sluis zogenaamde kloosterbalken waarop zware balken, kespen met nagels en zwaluwstaartverbindingen zijn bevestigd. Op deze kespen is over de gehele lengte een houten bodem aangebracht. In dit geval is deze in 1950 verwijderd om door beton te worden vervangen. Achter de deuren is er een damwand geheid die uitspoeling onder de bodem moet voorkomen. Gezien de aanwezigheid onder water kan worden aangenomen dat dit werk nog vrijwel geheel aanwezig is, uitgebreidere sloop in 1950 daargelaten.

Het is onbekend welke bodem er in 1977 is aangebracht, er lijkt hier metselwerk herkenbaar op een foto, net als op de tekeningen, maar dit is niet ter plaatse vastgesteld.

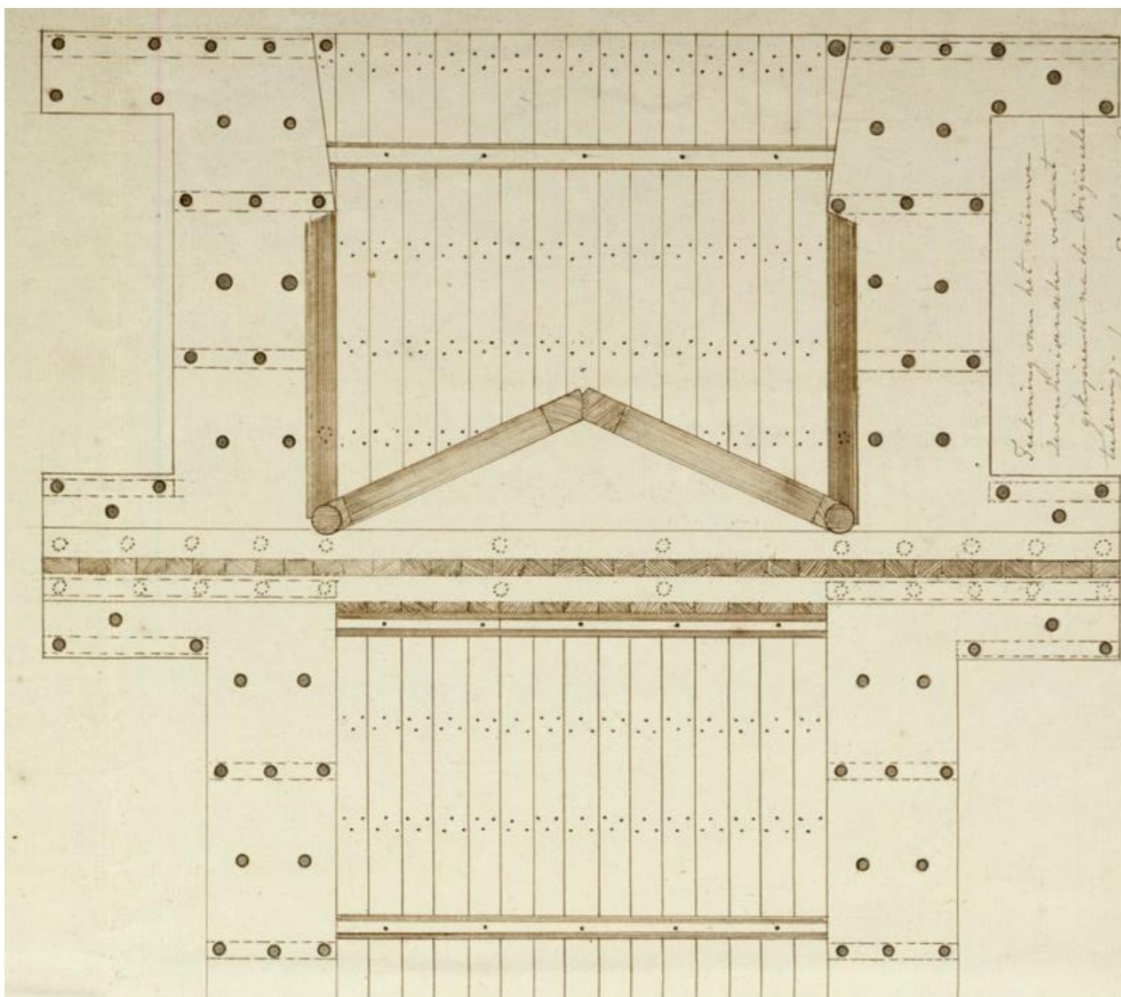
De beide wanden van de sluis zijn aan de bovenzijde 5,5 steen breed, wat overeenkomt met ongeveer 93 centimeter. De wanden zijn vanaf de bodem volgens de tekening 4,42 meter hoog. Ter plaatse van de steunberen verbreedt dit werk zich aanzienlijk. Het metselwerk is vrijwel overal uitgevoerd met een gele IJsselsteen die voor de streek redelijk gebruikelijk is. Zowel in de stenen als in de maatvoering van het metselwerk is er een grote variatie aangetroffen. Er zijn vlakke stenen zonder enig reliëf gebruikt die waarschijnlijk machinaal gevormd zijn, terwijl er ook handgevormde stenen zichtbaar zijn met veel reliëf. Een deel hiervan lijkt voor de restauratie te zijn geproduceerd en een deel heeft een hogere ouderdom. De tienlagenmaten varieerden tussen de 50,5 en 60,5

¹⁵ Arends, Sluizen en stuwen, 221-240.

centimeter met een gemiddelde rond de 51 centimeter. De afmetingen van de bakstenen varieerden van 16,5 x 7,5 x 4,5 tot 15 x 5,5-7,5 x 4. De stenen zonder reliëf lijken aangebracht te zijn bij de laatste restauraties en detoneren. Ook de mortels laten een sterke variatie zien. De rollaag, die het sterkst van weersinvloeden heeft te leiden, is in algemeen met cementmortel opgetrokken en gevoegd. Er is ook de nodige kalkmortel zichtbaar, terwijl mag worden aangenomen dat veel van het werk met een trasmortel is uitgevoerd. In het kader van de verkenning was het niet mogelijk om de grote afwisseling in metselwerk systematisch in kaart te brengen, maar bovenstaande variatie is gebaseerd op 10 steekproeven aan beide zijden van de sluis. Al het werk is wel in het historische kruisverband uitgevoerd.

De foto's van de restauratie van de gedenksteen en van inboetwerk, laten zien dat het werk in IJsselstenen slechts een schil aan de buitenzijde vormt en dat de grote massa van het metselwerk in een grotere rode steen is opgetrokken. Dit ging vlugger en wellicht had dit met de verkrijgbaarheid van de bakstenen te maken. De gele IJsselstenen zijn wel bewust als afwerking aan de buitenzijde gebruikt.

Hieronder volgen de beide sluiswanden, eerst oost en dan west, in een doorlopende reeks van foto's met de belangrijkste opmerkingen hierbij.



Uitsnede uit de tekening van circa 1815 van de plattegrond van de bodem van het bovenhoofd. Naast de heipalen is de damwand zichtbaar, net als de staande bekleding van de drempel. Ook de sluitstand van de puntdeuren tegen de drempel is duidelijk. De planken op de bodem zijn met spijkergeaten ingevuld en balken op de stuiknaden. Deze balken dekten de naden af, maar braken ook de stroming boven de bodem.



Foto van de restauratie van 2007-2008 met ter plaatse van de gedenksteen een grote opening die aan de onderzijde reeds is ingeboet. Hierboven zijn de rode bakstenen aan de binnenzijde goed zichtbaar.



Uitsnede uit de foto van de restauratie van 1977. Duidelijk zichtbaar is dat al het werk van de rollaag die de wanden afdekt is verwijderd, net als het natuursteenwerk. De schotbalkspanningen van natuursteen zijn ingebroken in het bestaande werk.



De oostelijke zijde van het bovenhoofd. Geheel rechts de beschoeiing en een meerpaal. De hoeken van het metselwerk en de schotbalkspanning zijn in hardsteen uitgevoerd. Alleen aan de achterzijde is dit van enige ouderdom. Links hiervan de deurkas. Op de licht oplopende sluiswand een kaapstaander die de deur bediend.



Rechts de binnenzijde van de sluisdeur met zware hardstenen blokken achter de har van de deur. De onderste blokken zijn ouder. Links een haalkom van hardsteen met smeedijzeren pen, al deze haalkommen lijken oorspronkelijk te zijn.



Links van de bank een duidelijke overgang in het metselwerk met een zeer rommelig uitgevoerde overgang aan de rechterzijde. De stalen ladder is waarschijnlijk in 1977 in het bestaande metselwerk ingebroken. Het nieuwere werk van de rollaag tekent zich ook duidelijk af.



De tweede haalkom in metselwerk van aanzienlijke ouderdom. Verder naar rechts is aan de onderzijde van het vernieuwde werk van de rollaag een hardstenen blok opgenomen met het opschrift 'REN 1976', blijkbaar als gedenkplaat van de toen uitgevoerde restauratie. (RENovatie) Links hiervan een slordig ingeboete en teruggekeerde scheur.



De brug die direct boven de derde haalkom ligt, een nogal ongelukkige plaats. Op de tekening van rond 1815 ligt deze meer naar rechts. De oplegging is in de rollaag ingebroken en met nieuwe hardstenen blokken omlijst. Direct naast de brug is er een deels paarskleurige steen toegepast.



Ook links van de brug is de paarse steen toegepast. Links daarvan de deurkas. Op de rollaag de kaapstaander voor de bediening van de deur.



Het benedenhoofd met achter de deur een gelijke verzwaring van het muurwerk met hardstenen blokken, waarvan alleen de bovenste is vernieuwd. De herstellingen van het metselwerk uit 1976-1977 tekenen zich duidelijk af. Een halve meter boven de waterlijn karakteristieke chloride uitbloeiingen, waarschijnlijk door de constante vochtdruk.



De westelijk sluiswand met het bovenhoofd, dit is gespiegeld aan de oostelijke zijde met de in 1977 aangebrachte schotbalkspanning en rechts ervan de deurkas met erboven de kaapstaander.



Links de verzwaarde hoek tegen de har, hier is er één lang blok hardsteen gebruikt. Het metselwerk rechts hiervan is geheel vernieuwd.



Het metselwerk bestaat hier uit drie fasen, waarbij het vlak ter hoogte van de haalkom waarschijnlijk in 2007-2008 is vernieuwd. Eronder ouder werk, erboven de in 1976-1977 vernieuwde rollaag.



Rechts de gedenkplaat waaromheen al het werk in 2007 is vernieuwd, erboven is dit ook goed zichtbaar. De gedenkplaat uit 1740 is toen uitgenomen, gereinigd en de scheuren hersteld. Hierna is deze herplaatst.



Rechts van de gedenksteen is ook een brede band metselwerk vernieuwd. Ook is hier goed zichtbaar dat er voor de schuivende brug een doorbraak in de rollaag is gemaakt.



Het metselwerk rechts van de brug laat een grote variëteit aan herstellingen zien die niet even fraai zijn uitgevoerd. Anderzijds laat dit wel zien dat er met regelmaat onderhoud is uitgevoerd.



Rechts de deurkas met erboven de kaapstaander. Boven het lichtere werk de herstellingen uit 1977 met donkere cementmortel.



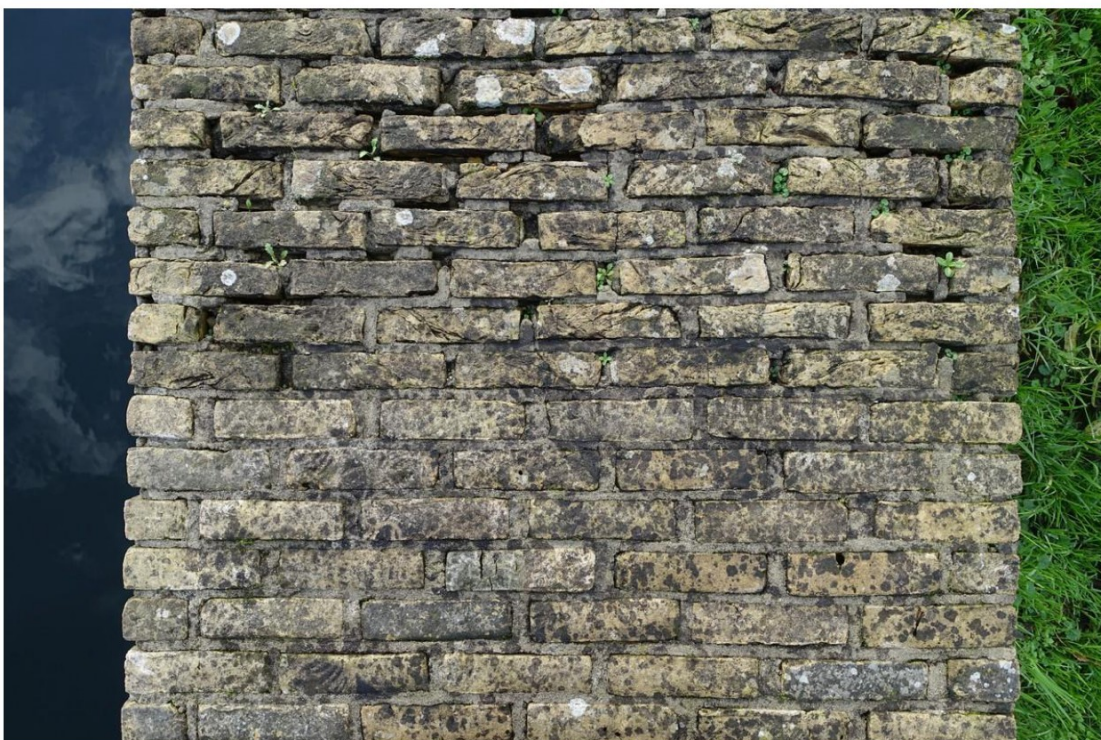
Het benedenhoofd met ook hier de duidelijke aftekening tussen het werk met cementmortel aan de bovenzijde en ouder werk.



De oostelijke zijde van het bovenhoofd met de steunberen aan het begin van de sluis en bij de deur. Op alle hoeken zijn hardstenen blokken geplaatst om het losraken van stenen te voorkomen. Gezien de op veel plaatsen geheel uitgespoelde voegen van de rollaag geen luxe. Aan de westelijke zijde zijn niet overal hardstenen blokken op de hoeken aanwezig.



De westelijke zijde van het bovenhoofd. Hier ontbreken de hardstenen blokken aan de buitenzijde van de sluiswand. Op de kop van de wand is een zwaar kruisvormig muuranker aanwezig. In de steunbeer bij de deuren ook een zwaar exemplaar, maar dan met een rechte schieter.



Een duidelijke overgang in de bakstenen van de westelijke sluiswand. Aan de bovenzijde met veel reliëf, aan de onderzijde helemaal vlak.



Het metselwerk van de rollaag aan het westelijke benedeneinde. De bakstenen zijn in 1976-1977 nieuw aangebracht. Aan het slijpspoor is te zien dat het voegwerk waarschijnlijk in 2007-2008 is vernieuwd. Intussen is dit weer aan herstel toe.



De sluiskom gezien naar het bovenhoofd. Rechts de gedenkplaat en links de stalen trap. De blik was in 1740 vrijwel gelijk.

5

Deuren, brug en elementen



De deuren van het benedenhoofd in gesloten toestand. Op de deuren zijn met ijzeren beugels twee loopplanken met leuning aangebracht. Hierop kan het ringket worden bediend en kan de sluis worden overgestoken.

5.1 Deuren

De sluis is voorzien van twee paar puntdeuren. Dit is eeuwenlang een gebruikelijke constructie geweest om te schutten. Getuige het jaartal 1977 dat in de bovenste horizontale balk is aangebracht zijn de deuren toen vervaardigd. In 2007-2008 zijn ze grootschalig gerestaureerd. Volgens de tekening werden de bestaande verbindingen gekopieerd, de stalen delen gestraald en opnieuw gebruikt en het werk in Azobe uitgevoerd omdat dit duurzamer is voor waterwerken dan het eerst gekozen eiken. De deuren hebben de gebruikelijke opbouw van twee harstijlen met ertussen verticale balken waartegen aan de bovenzijde schuin geplaatst beschot is aangebracht. In de deuren zijn aan de oostzijde ringketten die door een heugelstang en tandwielkast boven op de deur geopend kunnen worden. De uitkapping in de deurkas voor de heugelstang laat zien dat dit niet de oorspronkelijke constructie was. Dit sluit aan bij de tekening van rond 1815.

De stalen strippen, versterkingen en trekstang zijn allemaal gebruikelijke, moderne verzwaringen van de sluitgevoelige deuren. De onderzijde van de harstijl is niet zichtbaar, op de tekening is een aanslagbout (taats?) van 40 millimeter vermeld. Aan de bovenzijde draait de deur in de traditionele halsbeugel die in een zwaar hardstenen blok met gegoten lood is vastgezet. De foto's van vóór 1977 laten ook de heugelstang zien, met een eenvoudigere leuning en loopplank boven de deuren. De verdere historie van de wijzigingen aan de deuren is onbekend.



De halsbeugel met de verankering in het hardstenen blok. De smeedijzeren strop is met lood aangegoten. De hals van de har is met staal verzwaaard om de hoge belasting aan te kunnen.



De sparing die in het metselwerk van de deurkas is gekapt voor de heugelstang. Dit laat duidelijk zien dat de heugelstang een latere toevoeging is. De opening van het rinket verloopt er wel gemakkelijker mee dan met de constructie op de tekening van rond 1815. Ter plaatse van de rode lijn verjongt de wand van de deurkas een halve steen. Alle deurkassen hebben dit, blijkbaar een bouwspoor van oudere deuren.



Het waterpeil na het schutten van het benedenhoofd. Duidelijk zichtbaar is dat de deuren op verschillende plaatsen lekken.



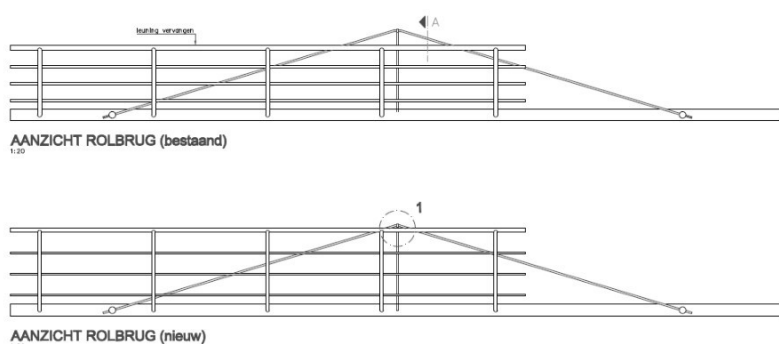
Eén van de kaapstaanders. Deze zijn in 2007-2008 allemaal vernieuwd in hardhout, waarschijnlijk ook azobe. De bedieningsconstructie heeft volgens Arends oude papieren en kan dus al lange tijd aanwezig zijn.

5.2 Brug

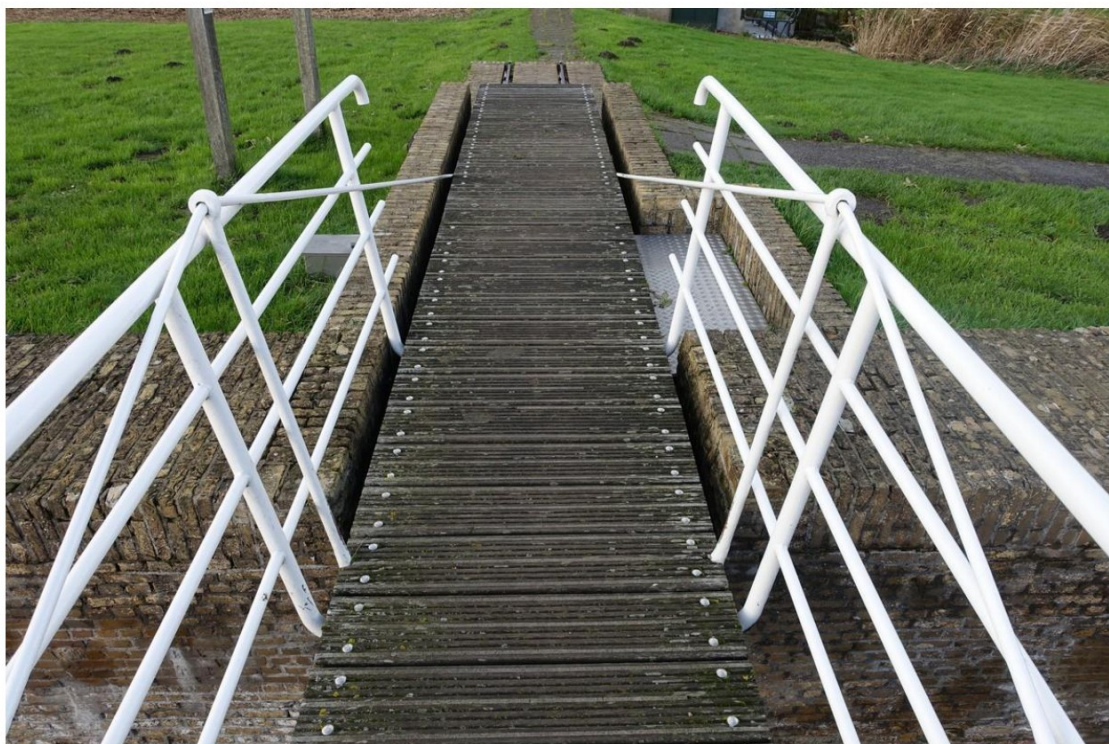
De sluis is voor voetgangers over te steken middels een stalen rolbrug. De brug bestaat uit twee IPE liggers waarop planken zijn aangebracht. De leuning is van staal en staan onder een redelijke hoek, zodat er meer ruimte aan de bovenzijde is. Volgens de tekeningen uit 2007 is de leuning toen verhoogd, waarschijnlijk om beter bij veiligheidsnormen aan te sluiten. De stalen schoor die voor de stabiliteit zorgt is hierbij ongewijzigd gelaten, deze is reeds op de oudste foto's aanwezig toen er nog een houten leuning was.

De liggers rollen over tramrails die aan een betonnen fundatie zijn vastgemaakt aan de westelijke zijde van de sluis. Om een opstap te voorkomen is er aan beide zijden in de rollaag een sparing gemaakt. Al dit werk is met gelijk metselwerk als de sluiswanden omkleed. De rails en het principe van de rolbrug komen al in de 19^{de} eeuw voor. De uitvoering in staal zal op enig moment zijn aangebracht vanwege de verminderde onderhoudsgevoeligheid ten opzichte van hout en wellicht ook een gemakkelijkere bediening.

Volgens het onderzoeksrapport uit 2007 is de brug in 1977 elektrisch bedienbaar gemaakt. Deze installatie is in 2007-2008 geheel vernieuwd.



De tekening uit 2007 met hierop de bestaande en nieuw situatie betreffende de leuning van de brug. Bij de trekstang is de aanpassing van de hoogte zichtbaar.



De brug gezien naar westen met de beplanking en aan weerszijden de leuning. Links de elektrische aandrijving onder de metalen afdekking. De gemetselde afwerking van de rolbaan geeft een merkwaardige uitstulping aan de sluiswand.



De rails en de fundatie hiervan die met metselwerk is afgewerkt. Men kan voor het einde van de beplanking van de brug afstappen.

Links één van de in de 21^{ste} eeuw toegevoegde lantaarns en rechts het in 2008 geplaatste informatiebord met aan de achterzijde de reddingsboei.

5.3 Elementen

De kaapstaanders zijn reeds bij de deuren beschreven. De haalkommen zijn aan de orde gekomen bij de sluiswanden.

De sluis heeft zijn historische aanzicht redelijk behouden doordat er maar beperkt moderne zaken boven het maaiveld zijn toegevoegd. Het gaat hier om hardhouten banken aan beide zijden en aan de westelijke zijde twee nostalgische lantaarns.

Op enige afstand is rond de sluiswachterswoning een eenvoudig stalen hek geplaatst, dat overgaat in een beukenhaag. Aan de westelijke zijde is er geen afscheiding. Ook qua beplanting is de omgeving sober ingericht met vooral gras, wat historisch waarschijnlijk ook altijd het geval is geweest. Daarbij was er vanwege de windvang van de molen geen beplanting van bomen gewenst.

Aan de westelijke zijde is in 2008 een houten informatiebord geplaatst dat een klein zadeldak met shingles heeft. Aan de zuidzijde is een reddingsboei aan het bord opgehangen.

Bij beide hoofden van de sluis staan borden met informatie over het gebruik van de sluis en de vaarroutes.

De sluiswachterswoning is in 1977 geheel vernieuwd, waarbij men volume en indeling heeft gehandhaafd. Wel is goed zichtbaar dat het relatief nieuw werk betreft. De plaatst ten opzichte van de sluis is ongewijzigd. Ten westen staat er een gemaal, dat de functie van de molen heeft overgenomen. Dit kleine bakstenen gebouw heeft een zadeldak, dat recent in plaats van pannen voorzien is van riet.

Wat verder weg naar het noorden staat de Eendrachtsmolen. Het gemaal is van dit ensemble van waterbouwkundige elementen met toebehoren het modernste onderdeel, maar valt door het beperkte volume niet op. De samenhang van de sluis, sluiswachterswoning, dijk en molen is hoog en geeft direct inzicht in de eeuwenlange omgang met het water.



Het bovenhoofd van de sluis met links op de oever de bebording met betrekking tot vaarroutes en het gebruik van de sluis. Links hierachter de lantaarns en het informatiebord. Rechts de vernieuwd sluiswachterswoning.



De westelijke zijde van de sluis met de Rottekade waarin het gemaal is geplaatst. Erachter de Eendragtsmolen waarvan de kap is weggetakeld om gerestaureerd te worden. Links hiervan het noordelijke meer. Geheel rechts de Hennipsloot. Het fietspad waarvoor de rolbrug mede aanwezig is, loopt direct langs de Hennipsloot.



6 Waardering

Om een proces van planvorming, plantoetsing en vergunningverlening soepel te laten verlopen, is het van belang dat alle betrokken partijen hetzelfde verstaan onder monumentale waarden en hun gradaties, alsmede de door de bouwhistoricus gehanteerde toetsingscriteria. In hoofdstuk 1 wordt uitgebreid in gegaan op het belang van monumenten, de toetsingscriteria en de toe te kennen waarderingsgradaties. Van groot belang is om hier nog eens op te merken dat een bouwhistorische verkenning een onderzoek op hoofdlijnen is. Dat houdt in dat de onderzoeker een vrij goed beeld heeft gekregen van de bouwgeschiedenis van de sluis en van de meeste elementen wel helder heeft weten te krijgen in hoeverre die authentiek en zeldzaam zijn. In het geval van dit onderzoek is reeds aangegeven dat het metselwerk en de verschillende sporen daarin niet systematisch in kaart zijn gebracht. Onderzoek hiernaar zal meer inzicht geven in de restauratiehistorie en de keuzes die daarin zijn gemaakt. Niettemin is er voldoende basis om ook voor dit onderdeel tot een onderbouwde waardenstelling te komen.

Van groot belang is ook om er op te wijzen dat de waarderingskaart waarin de waardenstellingen zijn verbeeld, een zeer platte weergave is van de werkelijke situatie. De kaart kan niet op een goede manier worden gebruikt voor plantoetsing en planontwikkeling zonder de in de stellingen opgestelde argumentatie, nuanceringen en kanttekeningen daar integraal bij te betrekken. In de kaart is bijvoorbeeld niet goed onderscheid te maken tussen structuur, substantie, element en afwerking. In de toelichting is dat wel het geval.

6.1 Waardering

6.2.1 Algemene historische waarde

In de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de algemene historische waarde van een object inzicht moet worden verkregen in verbanden met maatschappelijke ontwikkelingen. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of in het gebouw één of meerdere maatschappelijke ontwikkelingen tot uitdrukking komen, en zo ja, in welke mate en hoedanigheid. Dit is geen eenvoudige opgave, mede omdat concrete definities van de gehanteerde begrippen ontbreken. In deze rapportage worden alleen die begrippen gedefinieerd waarover binnen de kaders van het onderzoek uitspraken mogelijk zijn.

Onder *culturele ontwikkeling* wordt in dit kader verstaan de ontwikkeling van veronderstellingen, opvattingen, waarden, normen en de materiële uitdrukking daarvan door een samenleving of een groep daarbinnen. De ontwikkeling van menselijke activiteit is op tastbare wijze tot uiting gebracht. De Zevenhuizer Verlaat is een zeer belangrijk onderdeel van het 18^{de}-eeuwse polder- en vaarwegen beheer bij Zevenhuizen en de Rottemeren. Het laat zien dat men met motieven van bezuiniging en modernisering aanzienlijke ingrepen in het landschap deed en de bijbehorende infrastructuur hiervoor aanpaste. Dit sluit aan bij de eeuwenlange omgang met zowel de veengebieden als het daarin aanwezige veen en de ontsluiting ervan. Dit heeft het landschap in deze streek vrijwel geheel bepaald, alleen de Rotte onttrekt zich voor een groot deel aan deze menselijke hand.

Onder *sociaal-economische ontwikkeling* wordt in deze rapportage gerekend de ontwikkeling die betrekking heeft op algemene welvaart/voortgang.

De sluis met de bijbehorende woning laat een aanzienlijke welstand zien. Voor zover in beeld gekregen sluit het beheer van de sluis hierbij aan. In 1740 bouwde men een moderne en vrij grote

sluis, die aansloot bij de behoefte van de druk bevaren route. Het aangaan van een dergelijk grootschalig project rendeerde blijkbaar, waarmee het zich op het eerste gezicht onttrekt aan het beeld van algemene economisch stagnatie in de 18^{de} eeuw. Daarbij de kanttekening dat er in die periode wel degelijk werd geïnvesteerd en dat de rekeningen van na 1800 laten zien dat vermogenden de sluis een zekere belegging vonden. Zowel de bouw als het gebruik van de sluis heeft zo gefungeerd als een belegging voor het vermogende deel van de bevolking. Een trend die in die tijd zelf al werd onderkend.

Onder *geestelijke ontwikkeling* wordt in deze rapportage verstaan de ontwikkeling van het niet stoffelijke, in dit geval tot uiting gebracht in het materiële; het complex. Hiervan is op basis van dit onderzoek geen sprake.

De *geografische ontwikkeling* kan worden gedefinieerd als de betekenis die het gebied heeft voor de door de mens gecreëerde leefomgeving; de wijze waarop het natuurlandschap in cultuurlandschap werd getransformeerd en aan ontwikkelingen in gebruik werd aangepast, zowel in materiële als immateriële zin.

De Zevenhuizer Verlaat ligt in de Rottekade, een structuur die al bij de ontginning van het gebied tot stand kwam, hierbij zijn de Rottemeren geografisch waarschijnlijk van aanzienlijke waarde. In de achterliggende structuren van de polders en de inrichting daarvan is door vervening de middeleeuwse ontginningsstructuur verdwenen. De Hennipsloot is sinds de aanleg van de sluis ongewijzigd. De polder is in de 21^{ste}-eeuw geheel nieuw ingericht. De authenticiteit van het gebied is zo beperkt, de gelaagdheid is in de polder maar beperkt zichtbaar, wel komt deze bij de sluis, met de omliggende historische onderdelen goed naar voren.

Onder *bestuurlijke ontwikkeling* wordt verstaan de ontwikkeling van zeggenschap over een maatschappelijk afgebakend gebied.

De sluis is aangelegd door de besturen van de Catges- en Swanlassche polder, iets dat nog direct afleesbaar is op de gedenksteen die prominent in de sluis is geplaatst. De rol van deze besturen is veelal relatief onzichtbaar, wat hier duidelijk niet het geval is.

Onder (technische en) *typologische ontwikkeling* op maatschappelijk vlak wordt hier verstaan de ontwikkeling in grondvorm gerelateerd aan de mens/gebruiker (bijvoorbeeld sekse of status) of sociale gebeurtenissen.

De sluis heeft een voor de bouwtijd gebruikelijke opzet en heeft maar zeer beperkt wijzigingen ondergaan. Door de hoge ouderdom is de sluis zeker zeldzaam en voor de typologie van de sluizenbouw en daarom van aanzienlijke waarde. Voor zover geconstateerd kon worden is er geen sprake van innovaties.

6.2.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is.

De sluis is niet gelegen in een van rijkswege beschermd gebied.

- Belang van het complex wegens de situering, verbondenheid met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk.

De sluis is direct verbonden aan de 18^{de}-eeuwse herinrichting van de polders om Zevenhuizen als gevolg van de vervening en de nieuwe droogmaling. Hierbij werd gebruik gemaakt van de bestaande

waterwegen die werden aangepast. Het is onbekend in hoeverre de positie van de verschillende molens in het gebied bepalend was, veelal lijkt de plaats van de waterweg de zwaarst wegende factor te zijn geweest. De sluis is ook van belang voor de historie van de Zuidplas, waar de vervening nog lange tijd doorging en het turf onder meer via de sluis naar Rotterdam werd vervoerd.

- Belang van het complex wegens de wijze van verkaveling / inrichting / voorzieningen.

De historische percellering is meermaals gewijzigd, maar allemaal zonder dat dit gevolgen heeft gehad voor de kenmerkende structuur van de Rottekade, de Hennipsloot en de infrastructuur van de paden hier op en langs. Daarbij is het geheel van sluis, woning, kade en molen alleen gewijzigd door het 20^{ste}-eeuwse gemaal. Deze ingreep is weinig verstorend en sluit aan bij de bundeling van de verschillende waterhuishoudkundige functies ter plaatse. Dit geheel heeft een hoge authenticiteit.

- Het belang van het complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen en wateren.

Hiervan is zeker sprake. De sluis is een onderdeel van de omliggende bebouwing. De molen is niet onderzocht, maar lijkt redelijk authentiek. De sluiswachterswoning is vernieuwd waarbij dit wel direct zichtbaar is, de kwaliteit van dit werk zit minder in de esthetiek dan in de functionaliteit. Het omliggende landschap heeft een zeer beperkte inrichting, maar deze is wel van historische waarde. Op de oudste kadastrale kaart zijn het hooi- en rietland reeds aangegeven. Handhaving van deze open en eenvoudige inrichting is zeker van waarde voor de sluis. De historische waarde van de Rottekade als waterkering en als weg is hoog, net zoals die van de Hennipsloot, die al ruim twee eeuwen een belangrijke vaarweg is.

6.2.3 Architectonische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de architectonische waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan er hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex voor de geschiedenis van de architectuur en het oeuvre van de architect(en).

De sluis behoort tot de waterbouwkundige werken die doorgaans niet direct in het oog springen qua architectuur en het belang voor de historie daarvan. In het werk van Arends is duidelijk dat de sluis zich goed voegt naar de gebruiken in vorm en afwerking van de bouwtijd. De houten fundatie en bodem, de gemetselde wanden met steunberen en de houten deuren met bedieningen zijn gebruikelijk. Ondanks veelvuldig onderhoud is deze opzet maar beperkt gewijzigd en is er sprake van een hoge authenticiteit. De zeldzaamheid lijkt vanwege de ouderdom ook hoog.

- Belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteit van het ontwerp en de ornamentiek.

De sluis is functioneel ontworpen, er is geen sprake van een architectuurstijl. Ook van ornamentiek is geen sprake. De in het metselwerk opgenomen natuurstenen elementen zijn ook allemaal functioneel als verzwaring en om schade door water en weer tegen te gaan. Ook hier is er geen versiering toegepast.

De sluis zelf is vooral zichtbaar vanaf het water. Het metselwerk is hierbij verzorgd uitgevoerd, vooral om aantasting door het water te voorkomen. Dit is ook het geval met de haalkommen. Deze vallen direct op in het verdere egale metselwerk, maar de uitvoering in hardstenen met smeedijzer is vooral functioneel.

- Belang vanwege de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

Gezien het ontbreken van een inpandige ruimte is er hiervan geen sprake.

6.2.4 Bouwhistorische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de bouwhistorische waarden van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang van het object voor de geschiedenis van de bouwtechniek.

Zoals reeds genoemd is de sluis typologisch niet van bijzondere waarde, de zeldzaamheid is vanwege de ouderdom intussen hoog. Hierbij is er vanuit gegaan dat de houten fundatie nog aanwezig is, de waarde van een eventuele vervangende constructie is onbekend.

De bediening van de sluisdeuren met kaapstaanders is redelijk gebruikelijk. In dit geval is niet bekend wanneer de kaapstaanders zijn geplaatst. Ze sluiten aan bij de kaapstaanders op de tekening van rond 1815 en passen goed in het ambachtelijk beeld van de sluis waar moderne bedieningsmiddelen ontbreken. Het is evenmin bekend hoe oud de rolbrug is, maar deze kan goed van rond de vorige eeuwwisseling dateren. De zeldzaamheid en authenticiteit zijn zodoende aanzienlijk.

- Het belang van het object vanwege de historische gelaagdheid.

Gezien de afwezigheid van grote wijzigingen is hiervan maar beperkt sprake. In de ontwikkeling van bediening is overal maar één fase zichtbaar, deze heeft geen waarde voor de gelaagdheid. Een lastig punt is hierbij het metselwerk. Hierin zijn duidelijk verschillende fasen zichtbaar zonder dat er direct een (chrono)logisch geheel van is te maken. Op zich is deze gelaagdheid hoog te waarderen, omdat deze voor een bouwwerk uit 1740 met een hoge belasting van weer en water onvermijdelijk is. De gelaagdheid laat juist de ouderdom zien. Tegelijk is duidelijk dat niet al het werk van gelijke kwaliteit is. Er zijn bakstenen in afwijkende kleur en reliëf gebruikt en het inboetwerk is soms ronduit slecht uitgevoerd. In het algemeen is de gelaagdheid van het metselwerk zodoende hoog te waarderen, terwijl specifieke delen hierbinnen juist geen waarde hebben.

- Het belang van het object wegens het materiaalgebruik.

De gebruikte materialen passen goed bij de bouwtijd. Zoals reeds genoemd is de zeldzaamheid intussen vanwege de hoge ouderdom hoog. Voor de fundatie en het metselwerk gaat het om het oorspronkelijke materiaal. Specifiek is de handhaving van zoveel mogelijk van het oorspronkelijke hardsteen van groot belang. Voor de deuren en de bedieningselementen, die allemaal van hout zijn, is het gezien de beperkte duurzaamheid niet meer dan logisch dat het oorspronkelijke materiaal hier niet meer aanwezig is. De kaapstaanders lijken hierbij goed de historische vorm te volgen, de deuren lijken in 1977 (of eerder) wel gemoderniseerd te zijn. De rolbrug heeft geen bijzonder materiaalgebruik.

6.2.5 Waarden vanuit de gebruikshistorie

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de waarden vanuit de gebruikshistorie van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang vanwege de ordening, samenhang of inrichting van gebouwen of ruimten, passend bij een historische functie, gebruik of productie in het object/complex.

De sluis is een zeer bepalend onderdeel van de verbinding van de Hennipsloot met de Rotte. De functie waarin het verschil in waterpeil wordt overbrugd, ligt ter plaatse van de ontmoeting van beide waterlopen en wordt door de sluis met puntdeuren gereguleerd. Deze functie is direct uit de vorm en plaats van de sluis afleidbaar en heeft een zeer hoge authenticiteit. Ook de omliggende

bebouwing is hierbij van waarde. Primair betreft het de sluiswachterswoning die tegelijk met de sluis verrees, secundair zijn de molen en het gemaal die voor de bemaling van de polder naar de Rotte zorg dragen. Ook de Rottekade zelf als waterkerend lichaam en weg behoort hierbij. De waarde van dit ensemble en deze bundeling van functie is hoog, zowel vanwege de authenticiteit als de zeldzaamheid.

- Het belang vanwege een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex.

De functie van de sluis heeft een lange historie. De aard van het verkeer is verschoven van vracht naar recreatie, de rol van de sluis is hierbij gelijk gebleven. De gehele constructie is ingericht om deze functie te vervullen in een vrijwel ongewijzigde vorm.

- Het belang van het object/complex als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/gebruiker/opdrachtgever.

Een bijzonder element in de sluis is de gedenkplaat. Hierin memoreren de polderbesturen de bouw van de sluis en de eerste steenlegging door de zoon van de schout. Bijzonder is dat de steenhouwer rechtsonder zijn naam heeft vermeld: I Prins. In woningen en voor publieke gebouwen zijn dergelijke stenen redelijk bekend. De afmetingen en de plaatsing in een sluis zijn in dit geval zeker ongewoon, wat naast een hoge authenticiteit ook een hoge zeldzaamheid geeft.



De gedenksteen in de huidige situatie. De tekst is in bas-reliëf aangebracht.

6.3 Waardestellingen

Hoge monumentale waarde

1. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage hoge monumentale waarde toegekend aan de gedenksteen. De hardstenen plaat is van forse afmetingen en de plaats in een sluis is behoorlijk zeldzaam. Hoewel de steen in 2007-2008 uitvoerig is gerestaureerd heeft deze een hoge authenticiteit, het betreft het materiaal uit 1740. De steen laat direct zien hoe oud de sluis is en wie er tot de bouw besloot. De vermelding van de naam van de steenhouwer, I Prins, is ook zeldzaam.

2. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage hoge monumentale waarde toegekend aan de constructie van de schutsluis. De schutsluis is sinds de bouw in 1740 ongewijzigd in opzet: een houten fundatie (er wordt vanuit gegaan dat deze nog oorspronkelijk is) waarop gemetselde wanden staan. Hierin staan twee dubbele puntdeuren die het mogelijk maken het verschil in waterpeil tussen de Hennipsloot en de Rotte te overbruggen. De constructie laat direct zien van een aanzienlijke ouderdom te zijn en geeft daarmee ook direct inzicht in de lange historie ter plaatse. Voorts geeft dit ook inzicht in de samenhang met de sluiswachterswoning en de Eendrachtsmolen. Door de hoge ouderdom, de beperkte wijzigingen en de samenhang met de gebouwde en landschappelijke omgeving, zijn de authenticiteit en zeldzaamheid op dit gebied hoog.

3. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage hoge monumentale waarde toegekend aan het metselwerk in baksteen. Dit werk in gele IJsselstenen en kruisverband bepaalt sterk de uitstraling van de sluis. Hierin zijn duidelijk verschillende fasen zichtbaar zonder dat er direct een (chrono)logisch geheel van is te maken. Op zich is deze gelaagdheid hoog te waarderen, omdat deze voor een bouwwerk uit 1740 met een hoge belasting van weer en water onvermijdelijk is. De gelaagdheid laat juist de ouderdom zien. Hierbij lijkt het aannemelijk dat er in ieder geval nog werk uit de 19^{de} eeuw aanwezig is en wellicht nog oorspronkelijk werk.

Tegelijk is duidelijk dat niet al het werk van gelijke kwaliteit is. Er zijn bakstenen in afwijkende kleur en reliëf gebruikt en het inboetwerk is soms ronduit slecht uitgevoerd. In het algemeen is de gelaagdheid van het metselwerk zodoende hoog te waarderen, terwijl specifieke delen hierbinnen juist geen waarde hebben. Hieronder wordt aanbevolen om in ieder geval de huidige situatie en de uit te voeren ingrepen goed te documenteren om zo in ieder geval een beter archief op dit vlak op te bouwen.

Het binnenwerk lijkt te zijn uitgevoerd met een rode baksteen. Hoewel minder beeldbepalend, mag worden aangenomen dat hieraan minder ingrepen zijn uitgevoerd en dat de authenticiteit zodoende hoger is. De gelaagdheid heeft minder waarde. Vanwege de ouderdom en de waarde voor de sluis heeft ook dit werk een hoge waarde.

4. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage hoge monumentale waarde toegekend aan het natuursteenwerk. Net als het baksteenwerk is ook de beperkte toepassing van het hardsteen zeer karakteristiek en lijken veel blokken van aanzienlijk ouderdom, mogelijk zelfs tot oorspronkelijk aan toe. Het gebruik van natuursteen was gebruikelijk en laat zien waar er veel belasting danwel slijtage was. De forse belasting die de deuren vormden is hierin ook direct herkenbaar. Het smeedwerk van halsbeugels en ankers dat aan de blokken is verbonden is ook van hoge waarde, dit betreft de opzet van het oorspronkelijke ontwerp.

Ook de zes haalkommen met ijzeren ankers behoren hierbij. Deze lijken allemaal nog oorspronkelijk. De authenticiteit en zeldzaamheid zijn hoog.

Positieve monumentale waarde

5. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage positieve monumentale waarde toegekend aan de puntdeuren en de bediening hiervan met kaapstaanders. De huidige deuren zijn ontworpen in 1977 en in 2007-2008 voor een groot deel (of geheel?) vernieuwd. De sluis heeft altijd puntdeuren gehad, dit is van hoge waarde. De huidige deuren zijn modern van constructie, met name de toepassing van stalen verzwaringen en schoren is niet oorspronkelijk, maar wel begrijpelijk. De rinketten met heugelstangen en tandradkasten op de deuren zijn gebruikelijk, maar niet oorspronkelijk. Dit is ook zo voor de bediening met kaapstaanders. Hierdoor zijn de authenticiteit en zeldzaamheid redelijk. Er wordt wel benadrukt dat al deze middelen aansluiten bij het historische karakter van de sluis en dat dit van groot belang voor de uitstraling van het geheel is. De waarde is dus meer conceptueel dan materieel.

6. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage positieve monumentale waarde toegekend aan de rolbrug. De ouderdom hiervan is onbekend, maar ligt in ieder geval in de eerste helft van de 20^{ste} eeuw en mogelijk verder terug. Het gaat hierbij om de opzet van stalen liggers met een schoorconstructie. Deze was eerst voorzien van een houten leuning. De stalen leuning heeft twee

varianten gehad en heeft een indifferente waarde. De plaats van de brug boven de haalkomen lijkt niet oorspronkelijk en doet af aan de authenticiteit.

Indifferente monumentale waarde

7. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage indifferente monumentale waarde toegekend aan de stalen trap. De aanwezigheid zal voortkomen uit veiligheidsoverwegingen. De trap is geplaatst in een ingebroken sparing. De trap heeft geen zeldzaamheid.

8. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage indifferente monumentale waarde toegekend aan de bodem van de sluis. De bodem kon niet worden bekeken, maar gezien de ingrepen die in 1950 (het slopen van de houten bodem en aanbrengen van beton) en 1976-1977 (het verwijderen van het beton) zijn gedaan, heeft de bodem geen waarde qua zeldzaamheid en authenticiteit.

9. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage indifferente monumentale waarde toegekend aan de inrichting rond de sluis. Deze (het informatiebord, de banken, de lantaarns) is terughoudend en verzorgd en sluit in die zin goed aan. Van zeldzaamheid en authenticiteit is geen sprake.

Geen monumentale waarde

Hiervan is geen sprake.

Aanbevelingen

10. Gezien het grote belang van het metselwerk en de veelheid aan bouwsporen en gelaagdheid hierin en het ontbreken van enig overzicht wanneer welke ingrepen zijn gedaan en welke kwaliteit deze hebben, wordt gepleit voor het geheel, dus ook onder de waterlijn, documenteren van de sluiswanden. Aan de hand van de documentatie kan dan beter bepaald worden welke waarde welk deel van het metselwerk heeft. Tevens wordt er voor gepleit om in ieder geval alle toekomstige herstellingen beter te documenteren, zowel wat voor bakstenen er zijn gebruikt als waar deze zijn aangebracht, zodat er een doorlopend archief ontstaat dat direct inzicht geeft in de restauratiegeschiedenis.

Gezien het ontbreken van bouwlagen in de bovenstaande opsomming van waardestellingen is er voldoende inzicht in de waarden en zijn er geen waardestellingsrepresentatietekeningen opgenomen.

.

Over BAAC

- Het bedrijf

BAAC is een onafhankelijk onderzoeksbureau dat zich sinds de oprichting in 2000 bezig houdt met cultuurhistorie in de breedste zin van het woord. BAAC voert alle mogelijke facetten van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit en beschikt over een groot aantal specialisten. Het bedrijf heeft ongeveer 80 werknemers in dienst, verdeeld over vestigingen in Nederland en Vlaanderen. Bouwhistorie is van begin af aan één van de pijlers van het bedrijf. De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J

- De onderzoeker(s) en auteur(s)

- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J
- [redacted] J

Toelichting grondslagen

In dit document kunt u secties vinden die onleesbaar zijn gemaakt. Deze informatie is achterwege gelaten op basis van de Wet open overheid (Woo). De letter die hierbij is vermeld correspondeert met de bijbehorende grondslag in onderstaand overzicht.

J Art. 5.1 lid 2 sub e

Het belang van de openbaarmaking van deze informatie weegt niet op tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen